

Vilniaus universitetas
Teisės fakultetas
Baudžiamosios justicijos katedra

Ievos Urbanavičiūtės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**GENOCIDO TRAKTUOTĖ TARPTAUTINIULOSE TEISĖS AKTUOSE IR
LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE**

Vadovas Prof. dr. Jonas Prapiestis
Recenzentas prof. habil. dr. Gintaras Švedas

Vilnius 2011

Turinys

1. ĮŽANGA.....	3
2. GENOCIDAS: SAMPRATA, JOS TEISINIO ĮTVIRTINIMO RAIDA.....	8
2.1. <i>TARPTAUTINĖJE TEISĖJE.....</i>	8
2.2. <i>NACIONALINĖJE TEISĖJE.....</i>	18
3. GENOCIDO OBJEKTYVIEJI POŽYMIAI.....	24
3.1. <i>GENOCIDO OBJEKTAS.....</i>	24
3.2. <i>NUKENTĖJUSIEJI .....</i>	26
3.3. <i>IŠPLĖSTINIO NUKENTĖJUSIŲJŲ NUO GENOCIDO GRUPIŲ SĄRAŠO PROBLEMA.....</i>	33
3.4. <i>GENOCIDO PADARYMO FORMOS, NUMATYTOS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE.....</i>	38
3.5. <i>GENOCIDO VEIKOS, NUMATYTOS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖJE.....</i>	46
4. GENOCIDO SUBJEKTYVIEJI POŽYMIAI.....	48
4.1. <i>BENDRA CHARAKTERISTIKA.....</i>	48
4.2. <i>TIKSLAS.....</i>	49
5. SUBJEKTAS.....	52
6. IŠVADOS.....	55
7. LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
8. SANTRAUKA.....	63
9. SUMMARY.....	64

KAI KURIOS DARBE VARTOJAMOS SANTRUMPOS (ABĖCĖLĖS TVARKA):

BK - 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu patvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.

JT GA Rezoliucija - 1946-12-11 Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 96 (1).

JT – Jungtinės Tautos.

Jugoslavijos tribunolas – Tarptautinis tribunolas asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais buvusios Jugoslavijos teritorijoje, teisti.

Konvencija dėl genocido - 1948 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį.

Ruandos tribunolas – Tarptautinis tribunolas asmenims, atsakingiems už genocidą ir kitus sunkius tarptautinės teisės pažeidimus Ruandos teritorijoje, teisti.

TTK – Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės Komisija.

TTT – Tarptautinis Teisingumo Teismas

1.Įžanga

Temos aktualumas. Nagrinėjamos temos aktualumą galima pagrįsti vien jau genocido nusikaltimo pobūdžiu. Genocidas visų pirma yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę, o ji numato atsakomybę tik už pačius pavojingiausius, dažnai atskiros valstybės ribas peržengiančius nusikaltimus, kurie sukelia ypatingai sunkias, tiesioginį arba netiesioginį poveikį visai žmonių bendruomenei darančias pasekmes. Visuotinai pripažįstama, kad iš tarptautinių teisės normų, uždraudžiančių genocidą ir kai kuriuos kitus nusikaltimus, kylantys įsipareigojimai yra *erga omnes* pobūdžio, t.y. privalomi visai tarptautinei bendruomenei. Tačiau net ir tokiomis savybėmis pasižyminčių nusikaltimų sistemoje genocidas užima išskirtinę vietą. Nors gana dažnai teigiama, kad ir kiti tarptautiniai nusikaltimai, tokie kaip nusikaltimai žmoniškumui ar karo nusikaltimai savo pobūdžiu gali būti ne mažiau rimti ir sunkūs¹, o bandymas tarptautinius nusikaltimus diferencijuoti pagal pavojingumą iš esmės tarsi reikštų nuo šių nusikaltimų nukentėjusių asmenų sumenkinimą, jų patirtų išgyvenimų nuvertinimą, vis dėlto, vyraujantis požiūris pabrėžia genocido unikalumą. Kaip yra nurodęs Ruandos Tribunolas, „tarp visų itin sunkių nusikaltimų, priklausančių tribunolo jurisdikcijai, genocido nusikaltimas yra išskiriamas dėl jo išskirtinio pasmerkimo ir gėdingumo“². Toks vertinimas turi pagrindo ne tik moraliniame lygmenyje (genocido nusikaltimo esminis požymis yra siekis sunaikinti tam tikromis charakteristikomis apibrėžtą žmonių grupę, o toks siekis jau savaime žymi išskirtinį amoralumą), bet ir atsižvelgiant į realaus gyvenimo įvykius. Teigiama, kad XX-XXI a. genocidas buvo ir vis dar išlieka faktorius, nulėmęs daugiausiai smurtinių mirčių, ir nusinešęs netgi daugiau žmonių gyvybių, negu karai³. Be to, nors genocidas įgijo nusikaltimo statusą palyginti neseniai (iš esmės tik 1946 m., priėmus JT GA Rezoliuciją), pats reiškinytis žinomas nuo pačių seniausių laikų ir vienokia ar kitokia forma pasireiškė praktiškai visais žmonijos istorijos etapais. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje genocido nusikaltimas įgyja išskirtinę svarbą, nes žmonijai pasiekiant vis

---

¹ 2005-02-01 Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary-General. Pursuant to Security Council resolution 1564 (2004) of 2004-09-18, Annex to U.N. Doc. S/2005/60 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.] Prieiga per internetą:

< http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf>. [žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.]

² 2004-04-09 Jugoslavijos tribunolo apeliacinės instancijos sprendimas byloje *Prosecutor v. Krstic*, IT-98-33-A, para. 36.

³ SHAW, Martin. *What Is Genocide?* Cambridge: Polity, 2007, p. 37.

aukštesnį technologijų išsivystymo lygį, atsirado kur kas palankesnės sąlygos sunaikinti didelį skaičių žmonių. Klasikinis nacistinės Vokietijos vykdyto genocido pavyzdys (pvz., kai žmonės buvo naikinami dujų kameroje) aiškiai rodo, kaip žmonių žudymas gali virsti mechaniniu procesu, įgalinančiu pasiekti įprastais metodais nepasiekiamą tokio žudymo mastą. Taigi viena iš priežasčių, kodėl būtina skirti ypatingą dėmesį genocido nusikaltimui, yra būtent jo išskirtinis statusas, kurį lemia neaprastas šio nusikaltimo sunkumas ir pavojingumas, bei egzistuojanti tendencija, kad genocido pasireiškimo formų pavojingumas vis didėja.

Kaip minėta, dabar genocidas yra pripažįstamas nusikaltimu pagal tarptautinę teisę. Šio nusikaltimo teisinis apibrėžimas pirmą kartą buvo suformuluotas 1948 m. Konvencijoje dėl genocido ir iki šiol išliko nepakeistas. Tačiau, net ir praėjus daugiau nei pusei amžiaus nuo Konvencijos dėl genocido priėmimo, šis apibrėžimas vis dar neturi vieningo ir nekvestionuojamo aiškinimo, ir dėl atskirų jo sampratos aspektų plačiai diskutuojama tiek tarptautiniuose bei nacionaliniuose teismuose ir kitose oficialiose institucijose, tiek įvairiose mokslų srityse. Nors tarptautinių tribunolų praktika padarė didžiulę įtaką genocido koncepcijos aiškinimui, yra plačiai pripažįstama ir ja dažnai vadovujamasi, vis dėlto, galima teigti, kad genocido koncepcija vis dar pasižymi „probleminiais aspektais ir neišspręstais interpretavimo klausimais“⁴. Be to, ir minėta teismų praktika nėra visiškai patikimas šaltinis, nes skirtingose bylose teismai tuos pačius klausimus (pvz., kokioms žmonių grupėms priklausantys asmenys gali būti nukentėjusieji nuo genocido) dažnai interpretuoja prieštarinai. Tokia situacija be abejonės yra nepriimtina, nes ir tarptautinė, ir nacionalinė baudžiamoji teisė reikalauja tikslumo bei aiškumo, ypač turint galvoje tokį nusikaltimą kaip genocidas. Vieningos ir tikslios genocido sąvokos interpretacijos nebuvimas sudaro svarbią kliūtį pagrindinių genocido uždraudimu keliamų ir Konvencijoje dėl genocido nurodytų tikslų, o būtent šio nusikaltimo prevencijai ir nubaudimui už jį, įgyvendinimui. Žinoma, tokie tikslai keliami uždraudžiant ir kitas nusikalstamas veikas, tačiau atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta anksčiau, galima teigti, kad genocido atveju šie tikslai yra itin aktualūs ir įgyja išskirtinę svarbą. Prie teisinės genocido sampratos neaiškumo neabejotinai prisideda ir tai, kad kai kurios valstybės (tarp jų ir Lietuva), perkeldamos atitinkamas tarptautinės teisės normas į nacionalinę teisę, šią sąvoką yra modifikavę. Dėl to susidarė tokia situacija, kad skirtingose valstybėse genocido nusikaltimas suprantamas nevysiškai vienodai. Be to, įvairių

---

⁴VERDIRAME, Guglielmo. The Genocide Definition in the Jurisprudence of the *ad hoc* Tribunals. *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000, Vol. 49, No. 3, p. 578-598. p.578.

sričių mokslininkai, kritikuodami Konvencijoje dėl genocido įtvirtintą genocido sampratą, dažnai kuria savus genocido apibrėžimus. Nors tokie apibrėžimai jokių būdu negali apibūdinti genocido, kaip nusikaltimo, o gali būti vartojami tik apibrėžiant jį kaip reiškinį, tačiau praktikoje šios sąvokos dažnai painiojamos. Genocido terminas pasižymi stipriu moraliniu atspalviu, suvokiamas kaip išreiškiantis tai, kas yra blogiausia, dėlto vis dažniau vartojamas apibūdinant bet kokią situaciją, kai masiškai žūva žmonės. Teisinę genocido koncepciją būtina griežtai atriboti nuo kitokių galimų apibrėžimų, o to neįmanoma padaryti, nesuvokiant šios koncepcijos turinio.

Tinkamas genocido nusikaltimo suvokimas aktualus ne tik tarptautiniu mastu, bet ir Lietuvos atveju. Galimybė Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtinti atsakomybę už genocido nusikaltimą atsirado tik atkūrus Nepriklausomybę. Anksčiau galiojusiam 1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – senasis BK)⁵ genocido nusikaltimas nebuvo numatytas, taigi Lietuvos baudžiamojoje teisėje tai pakankamai nauja nusikalstama veika. Dėl įvairių priežasčių (pagrindinė iš jų, tikriausiai, būtų ta, kad nuo atitinkamų įvykių praėjo ilgas laiko tarpas) Lietuvos teismuose genocido baudžiamųjų bylų buvo nagrinėta vos keletas, todėl teismų praktika yra labai negausi. Be to, nors teismai ir aiškinosi kai kuriuos genocido sampratos aspektus, tačiau iš esmės jos turinys nebuvo išsamiai analizuojamas. Todėl šiuo atveju nelieka nieko kito, kaip tik remtis tarptautinėje teisėje formuluojama genocido samprata ir bandyti pritaikyti ją nacionalinėje teisėje. Nors, kaip jau buvo minėta, nėra visuotinai priimto ir neginčijamo tarptautinės genocido definicijos aiškinimo, tačiau dėl kai kurių atskirų aspektų vis dėlto iš esmės yra sutariama, todėl analogiškai reikėtų interpretuoti ir nacionalinės teisės nuostatas.

Vis dėlto, nors Lietuvos teismų praktikoje atsakomybę už genocidą įtvirtinantis BK 99 str. ir nėra dažnai taikomas, tačiau kiekvienas toks atvejis susilaukia plataus atgarsio visuomenėje. Taip yra todėl, kad lietuvių tautai skaudūs ir vis dar stiprių moralinių išgyvenimų sukeltantys įvykiai, t.y. okupacijos metais Sovietų Sąjungos vykdyti nusikaltimai, Lietuvoje yra vertinami kaip genocidas, nors tarptautinėse institucijose toks faktas nėra pripažintas. Taigi genocido nusikaltimas mūsų valstybėje yra itin aktualus, kaip susijęs su turbūt pačiu sunkiausiu, ir vienu prieštarčiausiu etapų lietuvių tautos istorijoje. Teigiama, kad genocido nusikaltimo įtvirtinimas BK ir šios normos taikymas praktikoje yra

---

⁵ 1961 06 26 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, Nr. 18-147 (su pakeitimais ir papildymais iki 2003-05-01, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970). (negaliojantis).

svarbi istorinio teisingumo, kuriuo ypač suinteresuoti nuo minėtų nusikaltimų nukentėję asmenys, atkūrimo prielaida.

Lietuvos baudžiamojoje teisėje suformuluotas genocido apibrėžimas nėra identiškas tarptautiniam teisiniam genocido apibrėžimui. Todėl natūraliai kyla klausimas, kiek toks apibrėžimas atitinka konvencinę genocido definiciją, koks yra aptariamoms Lietuvos teisės normos santykis su atitinkamomis tarptautinių dokumentų nuostatomis, ar skirtumai yra tokie ženklūs ir reikšmingi, kad galėtų reikšti Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų pažeidimą.

Tyrimo objektas. Magistro darbo objektas – genocido traktuotė tarptautiniuose dokumentuose ir BK. Genocidas tiriamas kaip nusikaltimas pagal baudžiamąją teisę, t.y. kaip fizinio asmens padaroma nusikalstama veika. Darbe išskiriami ir analizuojami pagrindiniai genocido nusikaltimo požymiai ir jų turinys, tirama šio nusikaltimo samprata tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje ir šių sampratų skirtumai, atkreipiamas dėmesys į diskusinius teoriniu lygmeniu kylančius su genocido samprata susijusius klausimus ir praktinio taikymo problemas. Dėl ribotos darbo apimties pagrindinis dėmesys skiriamas tik pačios genocido sampratos analizei, o tokie klausimai, kaip genocido, kaip nusikaltimo pagal tarptautinę teisę, statusas, bendrininkavimo aspektai, baudimas už šį nusikaltimą ir pan. aptariami tik tiek, kiek tai reikalinga norint išsiaiškinti genocido traktuotę.

Tyrimo tikslas. Magistro darbo tikslas yra pateikti kiek įmanoma išsamesnę genocido sampratos pagal tarptautinę ir nacionalinę teisę analizę bei išsiaiškinti šių abiejų sampratų santykį. Šio tikslo bus siekiama visų pirma aptariant pačią genocido sampratą, jos prigimtį bei raidą, taip pat svarbiausius genocido nusikaltimo požymius, stengiantis laikytis įprastinės nusikalstamų veikų sudėčių analizės schemas (išskiriant objektą, objektyvius požymius, subjektą ir subjektyvius požymius), tiriant šio nusikaltimo teisinio reglamentavimo ypatumus tarptautiniuose teisės aktuose ir nacionalinėje teisėje bei vertinant šio reglamentavimo panašumus ir skirtumus.

Tyrimo metodai. Rašant magistro darbą buvo naudojami loginis, istorinis, analizės, lyginamasis, sisteminis bei teleologinis metodai. Istoriniu metodu remtasi aptariant genocido sąvokos ištakas ir jos raidą; loginis metodas buvo vartojamas formuluojant išvadas, apibendrinimus; analizės metodo pagalba buvo bandoma kuo tiksliau išsiaiškinti ir įsigilinti į pasirinktos temos šaltinius; lyginamasis metodas naudotas tarpusavyje lyginant tarptautinius teisės aktus ir nacionalinės teisės normas, teismų praktikoje ir teisės doktrinoje išreikštas

skirtingas nuomones ir požiūrius; naudojant sisteminį metodą, teisės aktai buvo analizuojami vertinant juos kaip bendrą visumą ir atsižvelgiant į visas teisės akto dalis.

Darbo originalumas. Darbas originalus tuo, kad Lietuvoje genocido, kaip nusikaltimo pagal baudžiamąją teisę, tematikai skiriama labai mažai dėmesio. Apie genocidą, kaip reiškini, yra parašyta gana daug mokslinių, ypač istorinių darbų, tačiau juose genocidas retokai vertinamas iš teisinės pusės. Lietuvos teisės mokslininkai yra analizavę atskirus genocido sampratos aspektus, tačiau tik viename darbe yra atliktas išsamesnis tyrimas – tai J.Žilinsko monografija „Genocidas, kaip nusikaltimas žmoniškumui“. Vis dėlto, ši monografija buvo parašyta dar 2003 m. – nuo to laiko tarptautiniai tribunolai priėmė naujų sprendimų, kuriuose buvo analizuojami anksčiau neaptarti genocido sampratos aspektai, šiame kontekste labai svarbus ir Tarptautinio Teisingumo Teismo 2007 m. sprendimas byloje „Dėl Konvencijos taikymo ir genocido nubaudimo (Bosnija ir Hercegovina prieš Serbiją ir Juodkalniją)“⁶, teismams priėmus minėtus sprendimus, pagausėjo ir mokslinės literatūros, skirtos genocido sampratos analizei. Šie šaltiniai Lietuvos teisės doktrinoje dar nebuvo analizuojami. Darbas originalus ir tuo, kad autorė ne tik rėmėsi gausia tarptautinių tribunolų praktika ir specialiąja literatūra, bet kai kuriuos požymius ir sąvokas bandė interpretuoti savarankiškai, remdamasi loginiu ir lingvistiniu metodais.

Tyrimo šaltiniai. Magistro darbe buvo naudojami šie šaltiniai:

- 1) Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai: Jungtinių Tautų konvencijos: pagrindinė - Konvencija dėl genocido, taip pat 1968-11-26 Konvencija dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai, tarptautinių tribunolų ir teismų statutai (Ruandos tribunolo, Jugoslavijos Tribunolo, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutas), TTK Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas, BK.
- 2) Teismų ir tarptautinių tribunolų praktika: Ruandos tribunolo, Jugoslavijos Tribunolo, Tarptautinio Teisingumo Teismo, Lietuvos įvairių grandžių teismų sprendimai.
- 3) Specialioji literatūra: visų pirma baudžiamosios ir tarptautinės teisės mokslininkų darbai ir užsienio valstybių periodiniuose leidiniuose publikuoti moksliniai straipsniai. Iš Lietuvos autorių darbų buvo plačiai remiamasi J.Žilinsko monografija „Genocidas, kaip nusikaltimas žmoniškumui“.

---

⁶ 2007-02-26 International Court of Justice Judgement in *Case concerning the application of the convention on the Prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*.

2. Genocidas: samprata, jos teisinio įtvirtinimo raida

2.1. Tarptautinėje teisėje

Genocidas, kurį galima apibrėžti kaip masinį žmonių naikinimą dėl to, kad jie priklauso tam tikrais požymiais apibrėžtai grupei, ir keliantį pavojų tos grupės egzistencijai, nėra naujas reiškinys žmonių visuomenėje. Istoriniai faktai rodo, kad nuo pačių seniausių laikų vieni žmonės žudė, persekiojo, kankino, žalojo kitos rasės, tautybės, religijos, tam tikrų pažiūrų ir įsitikinimų, tam tikroje teritorijoje gyvenančius žmones, siekdami, kad tokių žmonių visiškai nebeliktų. Žmonijai visuomet buvo būdingas socialinio skirtingumo suvokimas ir iš jo išplaukianti pirmąją pasaulėžiūrą „mes prieš kitus“, taip pat skirstymas geras-blogas, aukštesnis - žemesnis, priimtinas - nepriimtinas⁷. Jeigu viena žmonių visuomenė nuo kitos itin skirdavosi savo religija, kalba, elgesio normomis, papročiais ir pan., tai tokios visuomenės nariai dažnai buvo laikomi ne pilnateisiais žmonėmis, bet laukiniais ar net žvėrimis⁸, todėl visiškai suprantama, kad juos buvo stengiamasi pašalinti. Kita vertus, žmonių grupių naikinimą nulėmė ne tik subjektyvios priežastys, t.y. nepakantumas „kitokiam“ žmogui, bet ir praktiniai sumetimai – genocidas dažniausiai buvo neatsiejamas nuo karų, kolonizacijų, užkariavimų, o išlaikyti užimtą teritoriją, įtvirtinti joje savo valdžią, užkirsti kelią galimiems vietinių gyventojų sukilimams ir naujo karo grėsmei, skleisti savo religiją, papročius, kultūrą kur kas lengviau, kai nebėra žmonių, kurie galėtų tam pasipriešinti. Masinio žmonių naikinimo praktikos pavyzdžių galima rasti įvairiais istorijos laikotarpiais. Literatūroje teigiama, kad net kai kurie Senajame Testamente aprašomi įvykiai galėtų būti vertinami kaip genocidas⁹. Šaltiniai nurodo ir daugybę kitų masinio žmonių naikinimo pavyzdžių: senovės graikų ir romėnų vykdyta ekspansinė politika ir jos rezultate sunaikinti ištisi miestai su jų gyventojais, taip pat pirmųjų krikščionių persekiojimai; viduramžiais – mongolų ir turkų žygiai Azijos stepėse, žudant visas tautas, pasitaikiusias kelyje, Kryžiaus žygiai, kai buvo bandoma prievarta primesti katalikų tikėjimą ir susidorojama su nenorinčiais jo priimti, naujaisiais laikais - Šiaurės ir Pietų Amerikos

---

⁷ JONES, Adam. *Genocide. A comprehensive introduction*. London: Routledge: Taylor & Francis Group, 2006, p.4.

⁸ Cituojama pagal JONES, Adam. *Genocide. A comprehensive introduction*. London: Routledge: Taylor & Francis Group, 2006, p.4.

⁹ *Ibid.*

kolonizacija, naikinant vietinių gyventojų indėnų gentis, Didžiosios Britanijos sukeltas Didysis Badas Airijoje, carinės Rusijos imperijos vykdytos čerkesų tautos žudynės siekiant užimti Juodosios Jūros pakrantės pozicijas ir t.t. Tačiau, nors per tokius įvykius būdavo išžudoma begalės žmonių, kaltininkai dažniausiai likdavo nenubausti. Atrodė daugiau ar mažiau natūralu tai, kad karų, kolonizacijų, okupacijų kontekste žudomi ne tik priešo kariai, bet ir civiliai žmonės. Kaip nurodo autoriai, masiniai žiaurumai dažnai buvo pateisinami kaip apeliuojantys į aukštesnius, ar net šventus idealus¹⁰. Be to, atvejai, kai genocidas buvo vykdomas esančių valdžioje įsakymu ar jiems prie to prisidedant, sudarė absoliučią daugumą, taigi istoriškai vykdytojai praktiškai visada buvo už teisės ribų¹¹. Negalimas buvo ir persekiojimas tarptautiniu mastu – vyraujant valstybės suvereniteto doktrinai, valstybių vidaus reikalai, taigi ir nusikalstamų veikų uždraudimas ir atsakomybės už jas nustatymas, priklausė išimtinai pačios valstybės kompetencijai, ir kitos valstybės į tai nesikišo. Tačiau, žmonijai pasiekus atitinkamą civilizacijos lygį, įsigalėjus pasaulėžiūrai, pagal kurią žmogus yra pati aukščiausia vertybė ir suvokus pagrindinių jo teisių, ypač teisės į gyvybę, apsaugos svarbą, situacija pradėjo keistis. Tarptautinės teisės profesorius W.A. Schabas genocido, kaip tarptautinio nusikaltimo, draudimą sieja su tarptautinės žmogaus teisių teisės atsiradimu ir vystimusi. Jis nurodo, kad ši teisė pasižymi dviem aspektais: pirma, ji suteikia teises asmenims ir nustato pareigas valstybei, kad asmenys būtų apsaugoti nuo valstybės vykdomų pagrindinių žmogaus teisių pažeidimų; antra, ji taip pat nustato pareigas asmeniui, nes ir jis gali pažeisti kitų žmonių teises. Asmeniui pažeidus jam nustatytas pareigas, atsiranda galimybė bausti jį už tarptautinius nusikaltimus pagal tarptautinę teisę net ir tuo atveju, kai valstybė atsisako tai daryti¹².

Poreikis apsaugoti pagrindines žmogaus teises itin išryškėjo po Pirmojo pasaulinio karo. Pasaulį sukrėtė masinis armėnų tautos naikinimas Osmanų imperijoje, kuris dabar dažnai vadinamas pirmuoju XX a. genocidu. Valdžioje įsitvirtinęs Jaunųjų Turkų režimas, pasinaudodamas prasidėjusiu Pirmuoju pasauliniu karu, ėmėsi priemonių, kad Turkijoje nebeliktų armėnų tautybės gyventojų. Daugybė armėnų vyrų buvo slapta išsiųsti priverstiniam darbui, iš anksto suplanavus juos vėliau nužudyti. 1915 m. Konstantinopolyje valdžios nurodymu buvo įvykdyta masinė armėnų intelektualų ir politinių lyderių egzekucija. Likusią tautos dalį Turkijos valdžia pradėjo masiškai deportuoti į Siriją ir Mesopotamiją.

¹⁰ PROVOST, Rene; AKIIVAN, Payam. *Confronting genocide*. London: Springer, 2011, p.1.

¹¹ SCHABAS, William A. *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition*. New York: Cambridge University Press, 2009, p.17.

¹² *Ibid.*

Buvo teigiama, kad deportacijų tikslas yra pertvarkyti valstybę ir tiesiog perkelti armėnų tautybės gyventojus į kitą teritoriją, tačiau realybėje deportacijos buvo vykdomos nežmoniškais sąlygomis, žmonės buvo verčiami eiti ilgus atstumus negaudami maisto ir pastogės, dažnai jie būdavo paprasčiausiai nužudomi. Tokios politikos rezultatas – apie 1 milijonas žuvusiųjų (nors kai kurie šaltiniai teigia, kad realesnis skaičius yra 1,5 mln¹³). Prancūzija, Didžioji Britanija ir Rusija pasmerkė Turkijos valdžios elgesį ir 1915-05-24 priėmė jungtinę deklaraciją, kuria įspėjo Turkiją, kad „šių naujų Turkijos įvykdytų nusikaltimų žmoniškumui ir civilizacijai akivaizdoje, sąjungininkų vyriausybės viešai informuoja Osmanų imperijos vyriausybę, kad už minėtus nusikaltimus jos laikys asmeniškai atsakingus visus minėtos vyriausybės narius ir kitus veikėjus, kurie dalyvavo tokiose skerdynėse¹⁴“. Kai kurie autoriai teigia, kad šioje deklaracijoje pirmą kartą tarptautinės teisės kontekste buvo pavartotas terminas „nusikaltimai žmoniškumui“¹⁵. Panaši sąvoka („elementarių žmoniškumo įstatymų pažeidimai“¹⁶) figūravo ir 1919-01-25 įsteigtos Komisijos dėl karo sukėlėjų atsakomybės ir bausmių paskyrimo už karo įstatymų ir papročių pažeidimus ataskaitoje, kuri numatė ne tik karo nusikaltimus, bet ir tokius kaltinimus, kurie dabar galėtų būtų vertinami kaip genocidas arba nusikaltimai žmoniškumui, pvz: masinės žudynės (įskaitant ir civilių gyventojų), civilių gyventojų kankinimas, deportacija, priverstinis laikymas nežmoniškais sąlygomis, bandymas denacionalizuoti okupuotos teritorijos gyventojus¹⁷. Komisija siūlė įsteigti specialų teismą, kuriame būtų teisiami minėtų nusikaltimų padarymu kalti asmenys, tačiau tam pasipriešino Jungtinės Amerikos valstijos, teigdamos, kad „žmoniškumo įstatymai nėra aiškiai apibrėžti, jie priklauso nuo laiko, vietos ir kitų aplinkybių, ir taip pat nuo individualaus teisėjo savimonės. Nekintantis ir universalus žmoniškumo standartas neegzistuoja¹⁸“. Dėl tos pačios priežasties nusikaltimai žmoniškumui nebuvo įtraukti į Versalio taikos sutartį, kuria buvo užbaigtas Pirmasis Pasaulinis karas. Tuo tarpu su Turkija sudaryta Sevro sutartis numatė baudžiamąją atsakomybę už Turkijos

---

¹³ TOTTEN, Samuel; BARTROP, Paul. R. *Dictionary of genocide*. Westport: Greenwood press, 2008, p.19.

¹⁴ 1915 -05-24 France, Great Britain and Russia Joint Declaration [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.].

Prieiga per internetą: < http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html>. [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.].

¹⁵ SCHABAS, William A. *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition*. New York: Cambridge University Press, 2009. p.20.

¹⁶ *Violations of the Laws and Customs of War, Reports of Majority and Dissenting Reports of America and Japanese Members of the Commission of Responsibilities, Conference of Paris*, Oxford: Clarendon Press, 1919, p. 19.

¹⁷ *Ibid.* p.18-19.

¹⁸ *Ibid.* p.73.

vykdytą genocidą, kuris dokumente buvo vadinamas „žudynėmis“¹⁹ (angl. - *massacre*), nes genocido terminas tuo metu dar neegzistavo. Tačiau Sevro sutartis nebuvo ratifikuota, o po jos buvo priimta Lozano²⁰ sutartis. Prie šios sutarties buvo pridėta deklaracija, kuria buvo suteikta amnestija visiems nusikaltimams, padarytiems tarp 1914-08-01 iki 1922-11-20²¹.

Nors genocido ir nusikaltimų žmoniškumui srityje Pirmasis Pasaulinis karas ir keleri metai po jo sekę procesai neatnešė apčiuopiamų rezultatų, vis dėlto šis laikotarpis neabejotinai svarbus jo metu iškelta idėja, kad tarptautinėje sferoje egzistuoja ne tik nusikaltimai, pažeidžiantys nustatytas karo taisykles ir nusistovėjusius papročius, bet ir nusikaltimai, pažeidžiantys žmoniškumą, kaip žmonių civilizacijos vertybę, ir kad tokie nusikaltimai gali užtraukti individualią baudžiamąją atsakomybę. Tačiau turėjo praeiti dar dvidešimt metų, kad šios idėjos būtų praktiškai įgyvendintos.

Vienu svarbiausių veiksnių, nulėmusių, kad tarptautinėje teisėje buvo pripažintas ir genocido nusikaltimas ir numatyta atsakomybė už jį, neabejotinai reikėtų laikyti Antrojo pasaulinio karo įvykius, o būtent nacistinės Vokietijos vykdytą žydų genocidą, dar vadinamą Holokaustu, kurio metu žuvo apie 5,8 mln. t.y. du trečdaliai²² visų Europoje gyvenusių žydų tautybės asmenų. Kai kurie autoriai mano, jog prie holokausto aukų reikėtų priskirti ir čigonus, fiziškai ir psichiškai neįgalius žmones, lenkų ir sovietų sąjungos civilius ir kt., nes šioms grupėms priklausantys žmonės taip pat buvo masiškai žudomi²³. Bet kuriuo atveju, šis masinis žmonių naikinimas tarptautinę bendruomenę sukrėtė ne tik savo apimtimi ir mastais, bet ir tuo, kokiais motyvais remiantis jis buvo vykdomas bei kokiomis priemonėmis to tikslo buvo siekiama. Pagrindinės holokausto priežastys buvo grynai ideologinės, paremtos pasaulėžiūra, pagal kurią egzistuoja aukščiausioji rasė – arijai, pasižymintys tam tikromis fizinėmis charakteristikomis (pvz. šviesiais plaukais, mėlynomis akimis), ir ši rasė turi valdyti „žemesnėmis“ rasėmis priklausančius žmones. Žydų tauta buvo suvokiama kaip visiška priešingybė arijų rasei, netgi kelianti jai pavojų, todėl žydus reikėjo sunaikinti. Žydų persekiojimą nacistinės Vokietijos valdžia pradėjo leisdama įstatymus, kurių tikslas buvo

---

¹⁹ 1920-08-10 *The Peace Treaty of Sèvres* [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_Sèvres> [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.].

²⁰ 1923-07-24 *Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne> [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.].

²¹ 1923-07-24 *Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, VIII Declaration of amnesty*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.tr/viii_-declaration-of-amnesty.en.mfa> [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.].

²² TOTTEN, Samuel; BARTROP, Paul. R. *Dictionary of genocide*. Westport: Greenwood press, 2008, p.160.

²³ NIEWYK, Donald L. *The Columbia guide to holocaust*. New York: Columbia University Press, 2000, p.47–52.

atskirti žydus nuo likusios visuomenės, tačiau palaiapsniui viskasperėjo į vadinamąją „galutinio sprendimo“ (angl. - *final solution*) politiką, kai buvo nuspręsta, kad reikia sunaikinti visą žydų populiaciją. Žydai buvo masiškai vežami į koncentracijos stovyklas, kur daugumą jų sušaudydavo arba žudydavo dujų kameroje. Visa Vokietijos valstybė buvo paversta masinio žmonių naikinimo mašina, kur žmogaus gyvybė buvo nuvertinta iki minimumo. Istorikai nurodo, kad holokaustas buvo unikalus, nes „pirmą kartą istorijoje valstybė vadovaujant jos atsakingam lyderiui nusprendė ir pranešė, kad konkreti žmonių grupė, įskaitant senus žmones, moteris, vaikus ir kūdikius, bus išžudyta kiek įmanoma greičiau, ir tada vykdė šią nuostatą naudodama visas įmanomas valstybės galioje esančias priemones²⁴“.

Tokiai nacistinės Vokietijos praktikai įvardinti ir buvo sugalvotas terminas „genocidas“. Jį sukūrė lenkų teisininkas Raphael Lemkin, sujungdamas graikų kalbos žodį *genos* (tauta) ir lotynišką priesagą *cida* (žudyti). 1944 m. Lemkin rašė, kad „genocidas vykdomas sinchronizuotai atakuojant skirtingas žmonių gyvenimo sritis“²⁵, t.y. politinę, socialinę, kultūrinę, ekonominę ir kt. visuomenės gyvenimui reikšmingas sferas, ir kad jis „nebūtinai reiškia tiesioginį žmonių sunaikinimą <...>, bet sistemingą ir koordinuotą politiką, nukreiptą sunaikinti nepakeičiamus ir gyvybiškai svarbius etninių grupių pagrindus, kad sunaikinti pačią grupę. <...> Genocidas yra nukreiptas prieš nacionalinę grupę kaip prieš vienetą, ir veiksmai yra nukreipti prieš asmenis, ne dėl jų asmeninių savybių, bet kaip į grupės narius²⁶“. Taigi, genocido termino autorius pateikė pakankamai platų genocido apibrėžimą, apimantį ne tik fizinį grupės sunaikinimą, bet ir tai, kas dabar vadinama kultūriniu genocidu. Kaip pamatysime vėliau, formuluojant teisinę genocido koncepciją, šis apibrėžimas buvo ženkliai susiaurintas.

Tarptautiniame teisiniame kontekste genocido terminas buvo pradėtas vartoti jau kitais metais, nors genocidas tuo metu dar nebuvo savarankiškas nusikaltimas. Antrojo pasaulinio karo nusikaltėliams Europoje teisti buvo įsteigtas Niurnbergo Tarptautinis Karinis tribunolas. Šio tribunolo statute buvo numatyta nauja tarptautinių nusikaltimų kategorija – nusikaltimai žmoniškumui, kurie buvo apibrėžiami kaip „žmogžudystė, naikinimas, pavergimas, deportacija ir kiti nežmoniški veiksmai padaryti prieš bet kuriuos civilius asmenis, prieš karą arba karo metu, arba persekiojimas dėl politinių, rasinių, ar religinių

²⁴ BAUER, Yehuda (2002). *Rethinking the Holocaust*. New Haven, Conn: Yale University Press, p. 48.

²⁵ LEMKIN, R. (1944), *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington: Carnegie, p.11-12.

²⁶ *Ibid.*, p.79-95.

paskatų vykdant arba kartu su kitu tribunolo jurisdikcijoje esančiu nusikaltimu, nesvarbu, ar tai pažeidžia šalies, kurioje buvo įvykdyti, nacionalinius įstatymus, ar nepažeidžia²⁷. Nacistinių nusikaltėlių vykdytas genocidas būtent ir buvo vertinamas kaip nusikaltimai žmoniškumui, nors pats terminas genocidas buvo plačiai naudojamas proceso metu. Tarptautinio Karinio Tribunolo kaltinamajame akte teisiųjų elgesys buvo apibūdinamas kaip „tyčinis ir sistemingas genocidas, t.y. rasinių ir nacionalinių grupių naikinimas, nukreiptas prieš tam tikrą okupuotų teritorijų civilius gyventojus siekiant sunaikinti konkrečias žmonių rases ir visuomenės klases, ir nacionalines, rasines ir religines grupes, ypač žydus, lenkus ir čigonus“²⁸. Kaip vėliau pastebėjo Jungtinių Tautų Karo nusikaltimų komisija, „numatant tokį specifinį kaltinimą buvo siekiama įvesti ir nustatyti naują tarptautinių nusikaltimų rūšį“²⁹. Pripažinti genocidą kaip atskirą tarptautinį nusikaltimą buvo neišvengiama ir būtina, nes nusikaltimų žmoniškumui koncepcija turėjo labai svarbų trūkumą – privalomą sąsają su karu, t.y. jie galėjo būti padaromi tik prieš karą arba jo metu. Būtent dėl to nacistiniai nusikaltėliai Niurnbergo proceso metu nebuvo teisiami už nusikaltimus, įvykdytus iki 1939 m.³⁰

1946-12-11 Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją 96 (1), pagal kurią genocidas pirmą kartą buvo pripažintas tarptautiniu nusikaltimu. Pagal šią rezoliuciją genocidas „yra ištisų žmonių grupių teisės į egzistenciją panaikinimas, kaip žmogžudystė yra atskirų asmenų teisės gyventi paneigimas“ ir kad tai yra „nusikaltimas pagal tarptautinę teisę, kuri smerkia civilizuos pasaulis...“³¹. Neskaitant minėtų bendro pobūdžio nuostatų, tiksli genocido definicija nebuvo pateikta. Tačiau buvo pateiktas nebaigtinis sąrašas grupių, prieš kurias gali būti padaromas genocido nusikaltimas – tai rasinės, religinės, politinės ir kitos grupės. Kokiais kriterijais remiantis turėtų būti identifikuojamos tos „kitos grupės“, rezoliucija nenurodė, taigi sąrašas buvo labai plačios apimties ir iš esmės galėjo apimti bet kokiais požymiais apibrėžtą grupę. Tačiau toks nekonkretus grupių sąrašas yra visiškai

---

²⁷ *Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Charter of the International Military Tribunal* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>>. [žiūrėta 2011-02-15].

²⁸ *Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Indictment : Count Three* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://avalon.law.yale.edu/imt/count3.asp>>. [žiūrėta 2011-02-15].

²⁹ Cituojama pagal SCHABAS, William A. *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition*. New York: Cambridge University Press, 2009. p.43.

³⁰ *International Military Tribunal Judgment : The Law Relating to War Crimes and Crimes Against Humanity* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-20]. Prieiga per internetą: <<http://avalon.law.yale.edu/imt/judlawre.asp>> [žiūrėta 2010-11-20].

³¹ 1946-12-11 United Nations General Assembly Resolution 96 (1) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-20]. Prieiga per internetą: <http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.227/current_category.6/affirmation_detail.html> [žiūrėta 2010-11-20].

suprantamas, nes rezoliuciją buvo stengiamasi priimti kuo greičiau, o nustatyti tikslesnį sąrašą būtų prirėkę ilgų valstybių derybų. Be to, rezoliucijai ir nebuvo keliamas tikslas apibėžti genocido nusikaltimą, nes jos paskirtis buvo pripažinti, kad toks nusikaltimas egzistuoja ir yra baudžiamas pagal tarptautinę teisę, bei kad už jį atsakomybė gali kilti ir privatiems asmenims, ir valstybės pareigūnams, o tikslų genocido apibrėžimą turėjo suformuluoti Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas (toliau – ECOSOC), kuriam rezoliucija pavedė atlikti reikiamus tyrimus ir parengti konvencijos dėl genocido nusikaltimo projektą. Kita vertus, kyla tam tikrų abejonių dėl genocido pripažinimo tarptautiniu nusikaltimu, ar tai nėra tik deklaratyvaus pobūdžio nuostata dėl rezoliucijos teisinio statuso, nes Generalinės asamblėjos rezoliucijos kaip taisyklė valstybėms nėra privalomos, nors jos ir reikšmingos politiniu atžvilgiu. Tačiau Tarptautinis Teisingumo Teismas yra pažymėjęs, kad Generalinės asamblėjos rezoliucijos, nors ir nėra įpareigojančios, tam tikrais atvejais gali turėti norminę reikšmę ir atspindėti faktą, kad susiormavo tam tikra taisyklė arba kad valstybės tam tikrą elgesį laiko teisiškai privalomu (*opinio juris*). Vertinant reikėtų atsižvelgti į rezoliucijos turinį ir priėmimo aplinkybes, taip pat įvertinti, ar tam tikru klausimu egzistuoja *opinio juris*, be to, kelios paeiliui priimtos rezoliucijos gali parodyti, kad susiformavo naujos taisyklės įtvirtinimui reikalinga *opinio juris*³². Kaip nurodo W.A. Schabas, tai, kad rezoliucija buvo priimta vienbalsiai ir nebuvo valstybių prieštaravimų, taip pat kad ji tiesiogiai minima Genocido konvencijoje ir cituojama vėlesniuose teisiniuose instrumentuose ir sprendimuose, neabejotinai patvirtina jos reikšmę ir sustiprina poziciją, kad rezoliucija kodifikuojami paprotiniai principai³³. Tačiau jis taip pat pažymi, kad atsižvelgiant į tai, jog rezoliucija buvo priimta skubotai ir tam tikri svarbūs klausimai nebuvo plačiau diskutuojami, rezoliuciją kaip autoritetinę tarptautinės teisės šaltinį reikėtų vertinti su tam tikra atsarga³⁴. Tačiau bet kokiu atveju reikia pripažinti, kad rezoliucijoje paskelbtas genocido pripažinimas tarptautiniu nusikaltimu yra privalomas ir sukuria įsipareigojimus valstybėms ir asmenims, nors tikslus genocido apibrėžimas ir nebuvo suformuluotas.

Kaip jau minėta, JT Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui buvo pavesta patikslinti rezoliucijoje pateiktą bazinę genocido koncepciją ir parengti konvencijos projektą. Komitetas

---

³² 1996-07-08 International Court of Justice Advisory opinion in case *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ Reports 226, para. 70. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>> [žiūrėta 2011-01-25];

³³ SCHABAS, William A. *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition*. New York: Cambridge University Press, 2009. p.56.

³⁴ *Ibid.*

šià užduotį perdavė JT Generaliniam sekretariatui, kuris savo ruožtu projekto rengimą pavedė Sekretariato žmogaus teisių skyriui. Konsultuodamiesi su baudžiamosios ir tarptautinės teisės ekspertais, tarp kurių buvo ir genocido termino kūrėjas R.Lemkin, šio skyriaus specialistai 1947 m. parengė 24 straipsnių konvencijos projektą (toliau – Sekretariato projektas). Sekretariato projekto preambulėje genocidas buvo apibūdintas kaip „tyčinis žmonių grupės sunaikinimas“, o 1 str. 1 d. buvo pateiktas sąrašas grupių, prieš kurias gali būti nukreiptas nusikaltimas, tai: rasinė, nacionalinė, kalbinė, religinė ir politinė grupė. Kitaip nei JT GA Rezoliucijoje pateiktas saugomų grupių sąrašas, šis sąrašas buvo baigtinis. 2 str. Buvo išskirti 3 genocido tipai, o būtent – fizinis, biologinis ir kultūrinis genocidas, o kiekvienas tipas buvo detalizuojamas nurodant alternatyvius būdus, kuriais jis gali būti įvykdomas. Fizinį genocidą projektas apibrėžė kaip „mirties sukėlimą grupės nariams arba jų sveikatos ar kūno vientisumo pažeidimą“ ir numatė tokius būdus:

- Žmonių grupių žudynės arba individualios egzekucijos;
- Tokių gyvenimo sąlygų sudarymas, kai dėl tinkamo būsto, aprangos, maisto, higienos ir medicininės priežiūros trūkumo, ar per sunkaus darbo ar fizinės įtampos yra didelė tikimybė, kad asmenys nusilps arba mirs;
- Suluošinimas ir biologiniai eksperimentai vykdomi ne gydymo tikslais;
- Visų pragyvenimo šaltinių atėmimas, konfiskuojant nuosavybę, plėšikaujant, apribojant darbą, atimant gyvenamą vietą ir atsargas, kai jie lieka prieinami kitiems tos teritorijos gyventojams.

Biologinis genocidas reiškė gimimų ribojimą, ir galėjo būti padaromas atliekant sterilizaciją ir/ar priverstinį abortą; atskiriant vyrus ir moteris; sudarant kliūtis santuokai.

Pagal Sekretariato projektą į genocido sampratą įėjo ir kultūrinis genocidas, kuris buvo apibrėžtas kaip specifinių grupės savybių sunaikinimas priverstinai perduodant vaikus kitoms grupėms; priverstinai ir sistemingai išstremiant asmenis, reprezentuojančius grupės kultūrą; uždraudžiant naudoti nacionalinę kalbą net ir privačiuose pokalbiuose, ir kt.

Kultūrinio genocido įtvirtinimas atspindėjo ir specialus tikslas - priešingai nei dabartinėje genocido koncepcijoje, tikslas nebūtinai turi būti „visiškai ar iš dalies sunaikinti grupė“, bet gali būti ir kelio užkirtimas grupės išsaugojimui ar vystimuisi.

Pagal Sekretariato projektą turėjo būti baudžiamas ne tik pats genocidas, bet ir rengimasis, pasikėsinimas, savanoriškas dalyvavimas, tiesioginis viešas kurstymas ir

sąmokslas vykdyti genocidą. Už genocidą turėjo atsakyti visi jo padarymu kalti asmenys, nesvarbu ar valdovai, valstybės pareigūnai ar privatūs asmenys.

Kaip matyti, Sekretariato projektas įtvirtino plačią genocido sampratą. Nors saugomų grupių sąrašas buvo baigtinis, tačiau jis apėmė politinę grupę, kuri vėliau priimtuose teisiniuose dokumentuose nebuvo įtraukta į genocido sampratą ir iki dabartinių laikų yra išlikusi diskusijų objektu. Be to, pagal Sekretariato projektą, buvo pripažįstamas ir kultūrinis genocidas, taigi genocidu galėjo būti laikomi ir tokie atvejai, kai nei vienas tam tikros grupės žmogus nežūsta, tačiau grupė netenka savo identiteto, praranda tik jai būdingus požymius.

1947-09-23 Sekretariato projektas kartu su valstybių narių pastabomis ir komentarais buvo perduotas svarstyti JT GA. JT GA vėl patvirtino rezoliuciją ir nurodė ECOSOC tęsti darbą su konvencijos projektu. Tam tikslui ECOSOC sudarė *ad hoc* komitetą iš septynių valstybių narių, kuris atsisakė Sekretariato projekto, o darbą pradėjo remdamasis Kinijos pasiūlytu baziniu tekstu³⁵. *Ad hoc* komitetas dirbo nuo 1948-04-05 iki 1948-05-10 ir priėmė naują projektą, susidedantį iš preambulės ir devyniolikos straipsnių (toliau – *Ad hoc* projektas). Pirmas *Ad hoc* projekto straipsnis tiesiogiai nurodė, kad genocidas yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę. Antrame ir trečiame straipsniuose buvo apibrėžtos genocido nusikalstamos veikos. Kaip ir Sekretariato projektas, *Ad hoc* projektas numatė visus tris genocido tipus – fizinį, biologinį ir kultūrinį, tačiau šie tipai talpino trumpesnę sąrašą veikų. Kai kurios veikos, ankstesniame projekte išskirtos į atskirus punktus, tiesiog buvo apjungtos į vieną, tačiau dalies veikų apskritai nebeliko. Pvz., nebuvo numatyta tokia veika, kaip pragyvenimo šaltinio atėmimas; baudžiamas tik tokių gyvenimo sąlygų sudarymas, kurios lėmė žmonių mirtį, prie kultūrinio genocido priskirtos tik dvi veikos – kalbos draudimas ir istorinių, kultūrinių objektų ir pastatų naikinimas, nepaminėtas prievartinis vaikų perdavimas kitoms grupėms kaip kultūrinio genocido veika. Kita vertus, galima manyti, kad *ad hoc* komitetas numatė neišsamų kultūrinio genocido veikų sąrašą, nes prieš minėtas dvi veikas vartojamas žodžių junginys „toks kaip“ (angl. - *such as*), todėl tikėtina, kad šios veikos pateiktos tik kaip kultūrinio genocido pavyzdžiai. Taip pat projekte buvo išplėsta biologinio genocido samprata, nes žodžių junginys „gimimų uždraudimas“ (angl. *restriction of births*) pasikeitė į „gimstamumo ribojimas“ (angl. - *prevention of*

---

³⁵KUNZ, Josef L. The United Nations Convention on Genocide. *The American Journal of International Law*, 1949, Vol. 43, No. 4, p. 739.

births)³⁶. Žmonių grupių, prieš kurias gali būti padaromas genocido nusikaltimas, išliko praktiškai toks pats, tik buvo atsisakyta kalbinės grupės. Nuo ankstesnio Sekretariato projekto *ad hoc* projekte įtvirtinta genocido samprata skyrėsi dar ir tuo, kad buvo numatytas ne tik tikslas, bet ir motyvas – genocidas padaromas „dėl nacionalinės arba rasinės kilmės, religinių įsitikinimų ar politinės nuomonės“.

Ad hoc komiteto projektą JT GA perdavė savo 6-ajam komitetui, atsakingam už teisinius reikalus. Priešingai nei ankstesnius konvencijos projektus rengę organai, 6-ajame komitete buvo atstovaujamos visos JT valstybės narės, todėl egzistavo didesnė tikimybė, kad bus priimta daugumos valstybių poziciją atspindinti konvencija. 6-asis komitetas, remdamasis *ad hoc* konvencijos projektu, parengė naują tekstą ir 1948-12-09 Generalinė Asamblėja jį priėmė kaip Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudimo už jį. Tuometinis JT GA prezidentas pavadino konvencijos priėmimą „naują erą tarptautinės teisės evoliucijoje žyminčiu įvykiu.“³⁷ Konvencija įsigaliojo po dviejų metų, kai ją ratifikavo 20 valstybių.

Pagal Konvenciją dėl genocido, genocidas apibūdinamas kaip viena iš toliau išvardytų veikų, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę, būtent:

- a) tos grupės narių žudymas;
- b) rimtų fizinių ar psichikos sužalojimų darymas tos grupės nariams;
- c) tyčinis sudarymas tai grupei tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis apgalvotai siekiama fiziškai sunaikinti ją visą ar jos dalį;
- d) priemonių, kuriomis siekiama riboti tai grupei priklausančių žmonių gimstamumą, panaudojimas;
- e) prievartinis vienos tokios grupės vaikų perdavimas kitai.

Konvencinė genocido samprata dažnai kritikuojama, kaip per siaura ir neapimanti tam tikrų atvejų, kurie dėl savo pobūdžio ir padaromos žalos turėtų būti laikomi genocidu. Kritikuojamas ir šios sampratos neaiškumas: „...konvencijos analizė atskleidžia stebėtinai

---

³⁶ NEHEMIAH, Robinson. The Genocide Convention: its origins and interpretation. (International Conference in Commemoration of the Sixtieth Anniversary of the Negotiation of the Genocide Convention). *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2008.

³⁷ KUNZ, Josef L. The United Nations Convention on Genocide. *The American Journal of International Law*, 1949, Vol. 43, No. 4, p. 740.

neaiškų nusikaltimą, <...> kuri praktiškai neįmanoma teisingai pritaikyti³⁸. Įvairių sričių mokslininkai bando kurti kitokius genocido apibrėžimus, pvz. genocidas – vienašalio masinio žudymo forma, kai valstybė ar kitokia valdžia siekia sunaikinti grupę³⁹, tačiau vienintelė teisinė ir oficiali genocido koncepcija išlieka ta, kuri įtvirtinta Konvencijoje dėl genocido. Konvencijoje dėl genocido suformuluotas genocido apibrėžimas buvo pažodžiui perkeltas į Jugoslavijos Tribunolo (1993 m.) ir Ruandos Tribunolo (1994 m.) statutus, bei Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statutą (1998 m.).

2.2. Nacionalinėje teisėje

Savaime suprantama, kad galimybė įstatymiškai apibrėžti genocidą Lietuvoje atsirado tik atkūrus nepriklausomybę 1990 m., nes iki to laiko Lietuva buvo okupuota Sovietų Sąjungos, ji praktiškai neturėjo jokio savarankiškumo, taip pat ir teisinėje sferoje, nes galiojo okupuotai valstybei pritaikyti Sovietų Sąjungos įstatymai, tarp jų ir Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. Natūralu, kad šiame kodekse nebuvo jokių nuostatų, draudžiančių genocido nusikaltimą – Sovietų Sąjungai būtų buvę visiškai neparanku kaip nusikaltimą įtvirtinti tokią veiką, kurią ji pati vykdė okupuotose valstybėse, ir kuri apskritai buvo oficiali šios valstybės politika. Kaip nurodo J. Prapiestis, genocido sudėties įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose yra viena svarbiausių garantijų, kad valstybėje nebus toleruojamos idėjos ir veiksmai, skatinantys neapykantą nacionalinei, tautinei, etinei ar kt. socialinei grupei ir jos fizinį naikinimą.⁴⁰ Vis dėlto, siūlymų Lietuvos įstatymuose reglamentuoti atsakomybę už genocidą atsirado dar prieš Nepriklausomybės atkūrimą – tokia idėja buvo suformuluota ir paskelbta 1988 m. Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedroje⁴¹.

1992-04-09 Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (Atkuriamasis Seimas) priėmė pirmąjį Lietuvos Respublikos istorijoje įstatymą, kuriame genocidas buvo įtvirtintas kaip nusikaltimas – įstatymą „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ (toliau – Įstatymas dėl genocido). Šio įstatymo preambulėje taip pat nurodyta, kad Lietuva prisijungia

---

³⁸CHERKASSKY, Lisa. Genocide: Punishing a Moral Wrong. *International Criminal Law Review*, 2009, p.301–319, p.301.

³⁹CHALK, F.; JONASSOHN, K. *History and Sociology of Genocide : Analyses and Case Studies*. Yale University Press, 1990, p.1.

⁴⁰ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A.; et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmą knygą*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p.49.

⁴¹*Ibid.*

prie svarbiausių tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių atsakomybę už genocidą (Konvencijos dėl genocido, 1968-11-26 Konvencijos dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai), taip pat pripažįsta 1945-08-08 Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo įstatus (šiam dokumente buvo pirmą kartą apibrėžti nusikaltimai žmoniškumui) ir būtent iš to ir kyla valstybės pareiga priimti nacionalinius įstatymus, numatančius atsakomybę už genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, taikai ir karinius nusikaltimus⁴². Įstatymo dėl genocido 1 str. buvo apibrėžtas pats genocido nusikaltimas – tai „veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų priklausančių kokiam nors nacionalinei, etninei, rasinei ar religinei grupei, pasireiškusieji šių grupių narių žudymu, žiauriu kankinimu, sunkiu kūno sužalojimu, protinio vystymosi sutrikdymu; tyčiniu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama sunaikinti visą ar dalį tokios žmonių grupės; prievartiniu vaikų perdavimu iš šių grupių į kitas ar panaudojimu priemonių, kuriomis siekiama prievarta apriboti gimstamumą⁴³. Tokia genocido samprata praktiškai atitiko suformuluotą Konvencijoje dėl genocido – toks pat tikslas (visiškas arba dalinis vienos iš nurodytų grupių sunaikinimas)⁴⁴, išskirtos analogiškos žmonių grupės (nacionalinės, etninės, rasinės ir religinės), iš esmės tapatus veikų, kuriomis gali būti padaromas šis nusikaltimas sąrašas. Vis dėlto, galima rasti ir kelis skirtumus tarp abiejuose šaltiniuose įtvirtintų genocido definicijų:

- Įstatyme dėl genocido kaip atskiros veikos išskiriami atitinkamoms grupėms priklausančių žmonių kūno sužalojimas ir protinio vystymosi sutrikdymas (Konvencijoje dėl genocido vartojama formuluotė „rimtų fizinių ar psichikos sužalojimų darymas“). Autorės nuomone, sąvoka „protinio vystymosi sutrikdymas“ šiuo atveju nėra visiškai tinkama. Medicinoje protinis vystymasis reiškia visų žmogaus intelektinių gebėjimų (atminties, susikaupimo, žinių įsisavinimo) tobulėjimą. Taigi sutrikdžius protinį vystymąsi nebeauga žmogaus protiniai gebėjimai. Tuo tarpu psichikos sužalojimas yra kur kas platesnė sąvoka, nes apima ne tik mąstymo, bet ir elgsenos bei jausmų sutrikdymą⁴⁵. Manytina, kad šiuo atveju protinio vystymosi sutrikdymą reikėtų suprasti ne pagal jo tiesioginę reikšmę, bet interpretuoti kaip sąvoką, analogišką Konvencijoje dėl genocido

---

⁴²1992-04-09 Įstatymas „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ // Valstybės žinios, 1992-05-10, nr. 13–342.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Tiesa, Konvencijoje dėl genocido, priešingai nei Įstatyme dėl genocido, nėra akcentuojamas fizinis sunaikinimas, paprasčiausiai minimas žodis „sunaikinti“ - šis aspektas bus aptartas vėliau darbo eigoje.

⁴⁵ Internetinė enciklopedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-11] Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Psichikos_sutrikimas> [žiūrėta 2010-12-11].

numatytiems psichikos sužalojimams. Kita vertus, kyla klausimas, ar apskritai reikalinga atskirai išskirti protinio vystimosi sutrikdymą, nes Lietuvos baudžiamojoje teisėje sunkus kūno sužalojimas⁴⁶ apima ir susargdinimą psichikos liga⁴⁷, o medicininis požiūriu psichikos liga ir rimtas psichikos sužalojimas iš esmės reiškia tą patį.

- Įstatymo dėl genocido 2 str. buvo konstatuota, kad Lietuvos žmonių žudymas ar kankinimas, jos gyventojų deportavimas, padaryti nacistinės Vokietijos ar SSRS okupacijos ir aneksijos Lietuvoje metais, atitinka tarptautinės teisės normose numatyto genocido nusikaltimo požymius. Kaip nurodo J.Prapiestis, tai reiškia, kad Įstatyme dėl genocido pateikiama platesnė genocido samprata nei Konvencijoje dėl genocido, nes išskiriamos Konvencijoje dėl genocido nenumatytos genocido formos – žiaurūs kankinimai bei deportacijos⁴⁸.

Verta paminėti, kad Įstatyme dėl genocido taip pat buvo nustatyta bausmė už šį nusikaltimą (laisvės atėmimas nuo penkių iki penkiolikos metų arba mirties bausmė, taip pat turto konfiskavimas abiem atvejais), numatyta įstatymo grįžtamoji galia, senaties termino netaikymas asmenims, padariusiems numatytą nusikaltimą iki įstatymo įsigaliojimo, bei paskirtos mirties bausmės pakeitimas laisvės atėmimu iki gyvos galvos minėtų asmenų atžvilgiu.

Taigi, priėmus Įstatymą dėl genocido, genocido nusikaltimo samprata buvo įtvirtinta Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje. Galima sutikti su J.Žilinsko nuomone, kad įstatymas dėl genocido „recepavo visus svarbiausius konvencijos dėl genocido teiginius bei principus ir apibrėžė išplėstinę genocido sampratą“⁴⁹. Šis įstatymas buvo išskirtinis ir tuo, kad dėl jo priėmimo Lietuvoje susiklostė beprecedentė situacija, kai atsakomybę už nusikalstamą veiką nustatė ne baudžiamasis kodeksas, o atskiras įstatymas.

Sekantis etapas įtvirtinant genocido sampratą Lietuvos teisinėje sistemoje - 1998-04-21 priimtas įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo“⁵⁰, kuriuo Įstatymas dėl genocido pagaliau buvo inkorporuotas į baudžiamąjį kodeksą. Senasis BK buvo papildytas nauju 71 str., kurio 1 d. buvo pateikta genocido samprata. Šios sampratos

⁴⁶ Dabar vadinamas sunkiu sveikatos sutrikdymu.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000-09-26 d. įsakymu Nr. VIII-1968 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741;

⁴⁸ ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirma knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000; P.50.

⁴⁹ Žilinskas J. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 42.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 62(1), 71 straipsniais ir 8(1), 24, 25, 26, 35, 49, 54(1), 89 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 1998-05-06, Nr. 42-1140.

formuluotė nuo ankstesnės skyrėsi tik keliais žodžiais, tačiau būtent jie ir išreiškė labai reikšmingą pokytį genocido sampratos teisiniame reglamentavime – grupių, prieš kurias gali būti nukreiptas šis nusikaltimas, sąrašas išplėstas, be jau minėtų nacionalinių, etninių, rasinės ir religinių grupių papildomai įtraukiant politines bei socialines grupes. Atsirado ir kita naujovė baudžiamajame įstatyme – kvalifikuota genocido sudėtis. Pagal senojo BK 71 str. 2 d., jeigu veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių atitinkamai grupei, pasireiškė žmonių žudymu, tai pat jeigu asmuo minėtus veiksmus organizavo arba jiems vadovavo, tai reiškė didesnę šio nusikaltimo pavojingumą, todėl egzistuojant bent vienai iš šių aplinkybių, baudžiamoji atsakomybė turėjo būti griežtinama.

Genocido samprata Lietuvos baudžiamojoje teisėje vėl buvo keičiama 2000-09-26 priėmus naująjį BK. Šiame kodekse straipsnis, numatantis atsakomybę už genocidą, įtvirtintas pirmajame specialiosios dalies skyriuje „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimui“, ir šiame skyriuje yra pats pirmas. Kaip nurodo baudžiamosios teisės doktrina, BK specialiosios dalies normų eiliškumą lemia jomis ginamų teisinių gėrių reikšmė ir reglamentuojamų nusikalstamų veikų pavojingumas. Taigi, įstatymų leidėjas, pradėdamas BK Specialiąją dalį genocido sudėtimi, taip pripažino išskirtinį šio nusikaltimo pavojingumą ir vertybių, į kurias kėsinamasi jį darant, ypatingą reikšmę žmonių bendruomenei.

Naujajame BK pateikta genocido definicija nuo prieš tai buvusiuose įstatymuose įtvirtintų apibrėžimų skiriasi gana nežymiai. BK 99 str. formuluojamas taip: *„tas, kas siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdant jų protinę vystimąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojo toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavė jų vaikus kitoms grupėms“*.⁵¹ Kaip matyti, nebeliko anksčiau galiojusiam BK buvusios kvalifikuotos genocido sudėties, t.y. genocido veiksmų pasireiškimas žmonių žudymu, taip pat jo organizavimas ir vadovavimas jam formalia prasme nebėra laikomi veikos pavojingumą didinančiomis aplinkybėmis. Veikos kvalifikavimui nebeturi reikšmės, ar vykdant genocidą buvo žudomi žmonės, ar nebuvo. Įstatymų leidėjo sprendimas atsisakyti šio požymio kaip kvalifikuojančios aplinkybės yra logiškas ir pagrįstas. Genocido nusikaltimo tikslas yra fizinis visų ar dalies tam tikrai grupei priklausančių žmonių sunaikinimas. Veikos pavojingumo prasme nėra

---

⁵¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įsakymu Nr. VIII-1968 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741;

didelio skirtumo, kaip buvo siekiama šio tikslo: ar žmonės buvo tiesiogiai žudomi (sušaudomi, uždaromi dujų kamerose), ar pvz. kad jie žuvo dėl specialiai sudarytų gyvenimo sąlygų – abiem atvejais rezultatas yra tas pats. Žinoma, galima būtų teigti, kad kankinimas, žalojimas, protinio vystimosi trikdydas ir kt. yra lengvesnės veikos, negu žudymas, tačiau jei minėtos veikos daromos su tikslu fiziškai sunaikinti – jų pavojingumas išauga ir tampa praktiškai tolygus žudymui.

Kaip minėta, kaip kvalifikuojančios aplinkybės nebėra traktuojami ir organizavimas bei vadovavimas genocidui. Organizavimas, vadovavimas bei dalyvavimas genocido veiksmuose buvo įtraukti į BK 99 str. dispoziciją. Kaip nurodo J. Žilinskas, tokia formuluotė Lietuvos baudžiamojoje teisėje nėra įprasta⁵². „Organizavo, vadovavo ar dalyvavo“ reiškia bendrininko vaidmenį darant nusikaltimą, o bendrininkavimo aspektai yra reglamentuojami BK Bendrojoje dalyje ir Specialiosios dalies straipsniuose paprastai nėra atskirai aptariami. J.Žilinskas pateikia keletą galimų motyvų, kodėl įstatymų leidėjas taip netradiciškai suformulavo aptariamo straipsnio dispoziciją:

- Visų pirma, tokį sprendimą būtų galima sieti su Konvencija dėl genocido: pagal jos 3 str. atsakomybę užtraukia ne tik genocidas, bet ir *inter alia* bendrininkavimas genocide⁵³. Kaip teigia J.Žilinskas, nurodytas bendrininkavimas tikriausiai ir buvo pagrindas įtraukti į dispoziciją „organizavimą, vadovavimą ar dalyvavimą“, nors, jo nuomone, tokia nuoroda ir nebuvo būtina. Autorės nuomone, aptariamas reglamentavimas yra tikslingas, nes suteikia daugiau aiškumo ir labiau atitinka Konvencijos dėl genocido nuostatas. Pagal Konvenciją dėl genocido genocidas ir bendrininkavimas genocide yra du atskiri nusikaltimai, padaromi dviejų skirtingų kategorijų asmenų – vykdytojų (angl. - *principal offender*) ir bendrininkų (angl. - *accomplice*)⁵⁴. Bendrininku laikomas tik toks asmuo, kuris tiesiogiai genocido veiksmų neatliko. BK 99 str. dispozicijoje vartojama formuluotė „organizavo, vadovavo ar dalyvavo“ aiškiai parodo, kad šis straipsnis apima ir patį genocidą, kaip jis suformuluotas Konvencijoje dėl genocido, ir bendrininkavimą genocide.

---

⁵² ŽILINSKAS J. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P.143.

⁵³ Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-855.

⁵⁴ GREENFIELD, Daniel M. The crime of complicity in Genocide: how the international criminal tribunals for Rwanda and Yugoslavia got it wrong, and why it matters. *The journal of criminal law & criminology*. Vol. 98, No. 3. U.S.A. : Northwestern University, School of Law, 2008, p. 921-952, p.940.

- Kita galima priežastis – bendrininkų tyčios problemos. Paprastai genocido atveju labai sunku nustatyti atskirų bendrininkų tyčios turinį. Pagal BK 26 str. bendrininkai atsako tik už tas veikas, kurias apėmė jų tyčia – vadinasi, jeigu nėra aiškus tyčios turinys, nėra aišku ir už kokią veiką asmuo turi atsakyti. Tuo tarpu įtraukus į straipsnio dispoziciją organizavimą, vadovavimą ir dalyvavimą, padarytos veikos papildomai pagal BK 26 str. kvalifikuoti nebereikia, atsiranda galimybė šiuos veiksmus iš karto traktuoti kaip baigtą nusikaltimą ir užtenka vien to, kad tyčia nukreipta organizuoti, vadovauti ar dalyvauti genocide.

Taigi, kad ir kokios buvo priežastys, paskatinusios įstatymų leidėją į straipsnio, numatančio atsakomybę už genocidą dispoziciją įtraukti minėtus bendrininkavimo klausimus, tai reikėtų vertinti kaip labiau pozityvų reiškinį, pridantį aiškumo santykio su Konvencija dėl genocido aspektu, bei palengvinantį genocido nusikaltimų kvalifikavimą. Apskritai tokią formuluotę būtų galima vertinti kaip išreiškiančią mintį, kad genocido nusikaltimas praktiškai visais atvejais yra padaromas bendrininkaujant.

BK įtvirtintoje genocido sudėtyje taip pat išliko tie patys diskutuoti, nuo Konvencijos dėl genocido nukrypstantys aspektai, kaip ir ankstesnėse sudėtyse – „fizinio sunaikinimo“ tikslas, išplėstas grupių, prieš kurias gali būti padaromas šis nusikaltimas, sąrašas, įtraukiant politines ir socialines grupes, taip pat „žiauraus kankinimo“ ir „deportavimo“ veikos. Šiuos klausimus aptarsime kitame skyriuje, nagrinėdami dabartinę genocido sampratą Lietuvos teisėje.

Apžvelgus genocido reglamentavimo istoriją Lietuvoje, matyti, kad šis nusikaltimas Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose buvo įtvirtintas palyginti neseniai. Tai nulėmė objektyvios priežastys – Lietuvai esant Sovietų Sąjungos sudėtyje nebuvo sąlygų įtraukti genocidą į nusikalstamų veikų sąrašą. Kita vertus, per šį, nors ir neilgą laikotarpį, genocido samprata Lietuvos baudžiamajoje teisėje kito kelis kartus. Nors ji nebuvo keičiama iš esmės, tačiau kito tam tikri aspektai siekiant, kad genocido įstatyminis reguliavimas atitiktų ne tik tarptautinių dokumentų (svarbiausia – Konvencijos dėl genocido) nuostatas, bet visų pirma būtų tinkamas individualiai Lietuvos valstybės situacijai, t.y. kad būtų sudarytos sąlygos įvertinti nacistinės ir sovietinės okupacijų metu padarytas veikas. Iš pradžių vienintelis iš visų nusikalstamų veikų reglamentuotas atskirame įstatyme, vėliau genocidas buvo įtrauktas į baudžiamąjį kodeksą, pripažįstant jį vienu pavojingiausių nusikaltimų.

3. Genocido objektyvieji požymiai

3.1. Genocido objektas

Yra įvairių nuomonių, kas yra nusikalstamos veikos objektas, tačiau autorė laikysis pozicijos, kad tai - baudžiamojo įstatymo saugomi teisiniai gėriai, vertybės, į kuriuos kėsiamasi darant šią nusikalstamą veiką⁵⁵. Genocido, kaip tarptautinio nusikaltimo, objekto nustatymas yra gana problematiškas, nes pats nusikalstamos veikos objektas – nacionalinės teisės kategorija, o tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose, įtvirtinančiuose genocido koncepciją, jis nėra išskiriamas kaip šio nusikaltimo sudėties elementas. Dėl minėtos priežasties užsienio šalių teisės mokslininkai, analizuodami tarptautinę teisinę genocido sampratą, skiria palyginti mažai dėmesio klausimui, kokias vertybes pažeidžia šis nusikaltimas. Vis dėlto, galima bandyti identifikuoti genocido objektą remiantis ir kitų mokslo sričių, o būtent filosofijos, sociologijos ir istorijos žiniomis, taip pat sistemiškai aiškinant tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus, atsižvelgiant į jų priėmimo aplinkybes ir statusą.

Genocido objekto paieškas reikėtų pradėti atsižvelgiant į paties reiškinių esmę. Genocido išskirtinis bruožas yra nusikalstamas tikslas – sunaikinti visą ar iš dalies nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. Vadinasi, uždraudžiant genocidą siekiama apsaugoti minėtas grupes nuo visiško ar dalinio sunaikinimo. Tokią poziciją yra išreiškęs ir Ruandos tribunolas *Prosecutor v. Akayesu byloje*, kurioje taip pat nurodė, kad šiuo atžvilgiu genocidas skiriasi nuo nusikaltimų žmoniškumui, nes pastaroji koncepcija “egzistuoja tam, kad apsaugoti civilius gyventojus nuo persekiojimo.”⁵⁶ Taigi, galima teigti, kad nusikaltimų žmoniškumui atveju pagrindinis dėmesys koncentruojamas į žmonių apsaugą nuo jų pagrindinių teisių pažeidimų, o genocido – į pačių nacionalinių, etninių, rasinių ar religinių grupių apsaugą. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad tarp šių objektų nėra esminio skirtumo, nes grupė neegzistuoja pati savaime, ji bet koku atveju sudaryta iš žmonių, taigi grupės apsauga turėtų reikšti būtent jos narių apsaugą. Tačiau tai nėra visiškai tikslu. Savaime suprantama, kad genocido nusikaltimu yra kėsiamasi į grupės narių individualias teises, ir kėsiamasi ne bet kaip, o dideliu mastu⁵⁷. Atskiros genocido nusikalstamos veikos pažeidžia skirtingas žmogaus teises – pvz. žudymas pažeidžia teisę į gyvybę, žalojimas – teisę į kūno vientisumą

⁵⁵ Piesliakas V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius, 2006, P. 210.

⁵⁶ 1998-09-02 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T, para. 469.

⁵⁷ DROST, Pieter N., *The Crime of State. Book II: Genocide*. Leyden: A. W. Sythoff, 1959, p. 124.

ir t.t. Kad viena iš genocido uždraudimu ginamų vertybių yra žmogaus teisės, patvirtina ir tas faktas, kad Konvencija dėl genocido visuotinai pripažįstama kaip vienas iš svarbiausių žmogaus teisių apsaugos instrumentų. Tačiau genocido nusikaltimu pažeidžiama kai kas daugiau, nei atskirų grupės narių teisės. JT GA Rezoliucijos tekste genocidas apibrėžiamas kaip ištisų žmonių grupių egzistencijos teisės paneigimas, taip, kaip žmogžudystė yra atskirų žmonių teisės gyventi paneigimas, JT Ekspertų komisija, tyrusi tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus buvusios Jugoslavijos teritorijoje, taip pat akcentavo pačios grupės apsaugą apibrėždama Konvencijos dėl genocido tikslus: “Konvencija aiškiai buvo priimta humanitariniams ir civilizuojantiems tikslams. Jos tikslai yra apsaugoti pačią tam tikrų žmonių grupių egzistenciją ir patvirtinti bei akcentuoti pačius elementariausius žmoniškumo ir moralės principus⁵⁸.” Akivaizdu, kad akcentuojama grupės, kaip tokios, teisė į egzistenciją. Remiantis JT GA Rezoliucija, šios “egzistencijos teisės paneigimas sukrečia žmonijos sąžinę, sukelia didžiulius praradimus žmonijai, nes netenkama kultūrinio ir kitokio indėlio, kurį atspindi tos žmonių grupės, ir yra priešingas moralės teisei ir Jungtinių Tautų tikslams.” Kaip rašė R.Lemkin, “visuomenė atspindi tik tiek kultūros ir intelekto, kiek sukuria jį sudarančios nacionalinės grupės. Iš esmės tautos idėja atspindi konstruktyvų bendradarbiavimą ir savitą indėlį, paremtą autentiškomis tradicijomis, autentišką kultūrą ir gerai išvystytą nacionaliniu charakteriu. Todėl sunaikinus tautą, tas įnašas į visuomenę yra prarandamas⁵⁹.” Nors autorius akcentuoja nacionalinę grupę, šiuos teiginius, autorės nuomone, būtų galima pritaikyti ir kitoms pagal genocido konvenciją saugomoms grupėms. Panašiomis charakteristikomis pasižymi ir etninė, ir religinė grupė. Kiek problematiškesnė yra rasinė grupė, nes savita kultūra ar tradicijos nėra pagrindiniai skiriamieji šios grupės bruožai. Tačiau šioje vietoje galima pasitelkti politologės Hanos Arendt argumentą, kad genocidas kelia grėsmę žmonių įvairovei⁶⁰, kaip turbūt pačiai svarbiausiai žmonijos savybei.

Genocido objekto klausimą nagrinėjo ir lietuvių baudžiamosios teisės mokslininkai. Pagal J.Prapieštį, genocido objektas yra nacionalinės, etninės, rasinės, religinės, socialinės ar politinės grupės bei šias grupes sudarančių asmenų teisė į gyvybę, sveikatą, egzistavimo

---

⁵⁸ Mandate, structure and methods of work: Genocide I of the UN Commission of Experts to examine violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia, created by Security Council resolution 780 (1992) of 1992-11-06. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ess.uwe.ac.uk/comexpert/I-II.html>> [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.].

⁵⁹ LEMKIN, R. (1944), *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington: Carnegie, p.91.

⁶⁰ ARENDT, Hannah. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, revised ed., New York:Penguin Classics, p. 268-269.

sąlygas, išlikimo, vystimosi galimybes, o įvertinus genocido padarinius, prie objekto priskirtinos ir žmonijos saugumo bei egzistavimo sąlygos⁶¹. Socialinių mokslų daktaras A.Abramavičius laikosi kiek kitokios nuomonės. Žmonijos saugumo bei egzistavimo sąlygas jis laiko pagrindiniu tiesioginiu genocido objektu, o asmenų, sudarančių atitinkamą grupę, gyvybę, sveikatą, laisvę jis priskiria prie papildomo objekto. Verta prisiminti, kad BK specialiojoje dalyje nusikalstamos veikos į skyrius skirstomos pagal tai, kokį teisinį gėrį jos gina, o šių skyrių pavadinimai dažniausiai ir reiškia rūšinį nusikaltimo objektą. Remiantis tokia logika, genocido, kaip specifinės nusikaltimų žmoniškumui rūšies, objektas yra žmoniškumas. Tačiau tokia sąvoka iš esmės nieko neatskleidžia. Kaip pastebi J.Žilinskas, terminas „žmoniškumas“ nėra teisiškai apibrėžtas, nes tai daugiau filosofijos ir etikos sąvoka. Todėl minėtas autorius pagrindiniu nusikaltimų žmoniškumui, taigi ir genocido, objektu siūlo laikyti visuotinės pagarbos žmogaus teisėms sistemą, kuria paremta šiuolaikinė demokratinė visuomenė ir kuri įtvirtinta tarptautinėje teisėje, tačiau pabrėžia, kad reikia išskirti ir daugybę papildomų objektų: gyvybę, sveikatą, laisvę, orumą ir kt.⁶² Iš esmės visos paminėtos pozicijos yra daugiau ar mažiau teisingos, nes genocidas pažeidžia visus nurodytus teisinius gėrius. Visgi autorė linksta prie nuomonės, kad pagrindinis genocido objektas yra žmonijos saugumo bei egzistavimo sąlygos. Šias sąlygas galima apibrėžti kaip tokias, kurios yra reikalingos ir būtinos, kad žmonių civilizacija galėtų saugiai gyventi ir išlikti. Manytina, kad ir fundamentalių žmogaus teisių (teisės į gyvybę, sveikatą ir t.t.), ir pačių žmonių grupių teisės į egzistenciją užtikrinimas – reikšmingi žmonijos gyvavimo garantai, todėl gali būti priskiriami prie žmonijos saugumo bei egzistavimo sąlygų.

3.2. Nukentėjusieji

Literatūroje nurodoma, kad vienas iš bruožų, skiriančių genocidą nuo giminingos nusikaltimų žmoniškumui sąvokos, yra būtent nukentėjusieji, o tiksliau – specializuota jų grupė, nes genocidas – tai ne bet koks masinis žmonių naikinimas, o tik tam tikrus požymius turinčios grupės naikinimas.

---

⁶¹ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A.; et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirma knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p.52.

⁶²ŽILINSKAS J. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P.46.

Pagal tarptautinę genocido definiciją nukentėjusieji yra žmonės, priklausantys nacionalinei, etninei, rasinei arba religinei grupei. Tačiau šie žmonės svarbūs ne patys savaime, bet tik kaip tos grupės, kuriai priklauso, nariai⁶³. Nurodytas grupių sąrašas laikytinas baigtiniu, nes išvardytos tik keturios grupės, ir priešingai nei Konvencijos dėl genocido projektuose, nėra numatyta, kad veika gali būti nukreipta ir “prieš kitą grupę.” Kita vertus, tarptautinių tribunolų praktikoje yra pasitaikę atvejų, kai grupių sąrašas buvo aiškinamas plečiamai.

Verta paminėti, kad rengiant Konvenciją dėl genocido saugotinių grupių klausimas buvo plačiai diskutuojamas, labiausiai nuomonės išsiskyrė dėl politinės grupės požymio, kuris egzistavo ir Konvencijos dėl genocido projektuose, ir anksčiau buvusiuose dokumentuose, pvz. JT GA Rezoliucijoje. Buvo teigiama, kad politinė grupė neturi stabilumo požymio ir kad jos egzistavimas išimtinai priklauso nuo jos narių valios, taip pat pasitelkiami ryškiai politinį atspalvį turintys argumentai, pvz. kad politinės grupės įtraukimas sukels sunkumų teisėtoms vyriausybėms „imtis prevencinių veiksmų prieš priešiškus elementus“. Kai kurios valstybės teigė, kad politinės grupės nereikalauja tokio aukšto lygio apsaugos kaip kitos grupės⁶⁴. Tuo tarpu politinių grupių įtraukimo šalininkai įrodinėjo, kad politines grupes galima laikyti tokiomis pat stabiliomis kaip ir rasines ar etnines grupes ir kad nėra aiškaus skirtumo tarp to, kokių pagrindų susiklostė asmens narystė grupėje – jį priskiriant tai grupei ar išrenkant į ją. Kaip nurodo J.Žilinskas, buvo pasiremta principu „iš dviejų blogybių renkames mažesnę“, t.y. siauresnis grupių sąrašas, bet užtat Konvenciją ratifikuoja daugiau valstybių.

Reikalavimas, kad nusikaltimas būtų nukreiptas prieš asmenis, priklausančius vienai iš Konvencijoje numatytų grupių, yra vienas iš esminių genocido nusikaltimo elementų. Todėl, kad veika galėtų būti laikoma genocidu, labai svarbu nustatyti, ar egzistuoja reikalingi nukentėjusieji, t.y. ar asmenys, prieš kuriuos daroma atitinkama veika, sudaro būtent nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. Šiuo atveju reikia išsiaiškinti du dalykus: pirma, kokios žmonių grupės apskritai yra saugomos nuo genocido nusikaltimo, t.y. kas yra nacionalinė, etninė, rasinė ar religinė grupė apskritai, antra, kokiais kriterijais remiantis galima tą grupę identifikuoti konkrečioje situacijoje.

---

⁶³ ROBINSON, Nehemiah. *The Genocide Convention: A Commentary*. New York: Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, 1960, p. 58.

⁶⁴ P.vz., Brazilijos delegacija nurodė, kad Lotynų Amerikos šalims genocidas prieš politines grupes yra visiškai nebūdingas.

Konvencijoje ir vėliau sekuosiuose tarptautiniuose dokumentuose yra pateiktas tik grupių sąrašas, tačiau jų apibrėžimai nėra nurodyti. Toks konvencijos kūrėjų sprendimas yra visiškai suprantamas, atsižvelgiant į tai, kad tiksliai ir išsamiai apibrėžti kiekvieną grupę, pateikti tokią definiciją, kuri galėtų būti taikoma visais atvejais, praktiškai yra neįmanomas dalykas. Žmonių grupė iš esmės nėra objektyviai egzistuojantis reiškinys: „...bendra tapatybė tarp žmonių, ypač etniškumas, pačia savo prigimtimi yra socialinė konstrukcija, tai „išivaizduojamas“ tapatumas, visiškai priklausomas nuo kintančio ir atsitiktinio suvokimo, o ne socialinis faktas, kuris gali būti patvirtinamas taip pat kaip gamtos reiškiniai ar fizikiniai faktai.⁶⁵” Vis dėlto, *Prosecutor v. Akayesu* byloje Ruandos Tribunolas pabandė saugomas grupes apibrėžti tam tikrais kriterijais (pvz. nacionalinę grupę tribunolas apibrėžė kaip žmonių, turinčių bendros pilietybės teisinį ryšį kartu su abipusėmis teisėmis ir pareigomis, sąmbūrij)⁶⁶, tačiau iš karto susidūrė su sunkumais, nes tutsių grupė, prieš kurią buvo nukreiptas Ruandoje vykęs genocidas, bent jau formaliai neatitiko nė vieno iš šių apibrėžimų. Todėl Ruandos tribunolas išreiškė nuomonę, kad saugomų grupių sąrašas neturėtų būti apriojamas keturiomis nuostatose numatytomis grupėmis, bet turėtų apimti bet kokią pastovią ir nuolatinę grupę, kurios nariu žmogus tampa gimdamas⁶⁷.” Tokia tribunolo pozicija literatūroje dažnai kritikuojama, vėliau sekusiose bylose ja taip pat nebebuvo remiamasi. Manoma, kad toks aiškinimas yra nepagrįstai platus, nes Konvencijos dėl genocido kūrėjai, tiesiogiai nurodydami keturias grupes, akivaizdžiai siekė užtikrinti tik jų apsaugą⁶⁸. Be to, akivaizdu, kad tokius kriterijus sunku pritaikyti jau nurodytoms nacionalinėms, etninėms ir religinėms grupėms, nes, griežtai vertinant, pastovumas būdingas tik rasei grupei (pvz., JT Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė turėti pilietybę ir ją savo pasirinkimu pakeisti; priklausymas etninei grupei taip pat yra tam tikra dalimi priklausomas nuo žmogaus apsisprendimo; religiją žmogus gali bet kada pakeisti).

Tarptautinių tribunolų praktikoje yra išreikšta ir tokia nuomonė, kad apskritai nereikėtų nustatinėti, kas būtent yra nacionalinė, rasinė, etninė ar religinė grupė: “Konvencijos dėl genocido parengiamoji medžiaga rodo, kad pateiktas sąrašas buvo greičiau skirtas apibūdinti vientisą reiškinį, atitinkantį tai, kas prieš antrąjį pasaulinį karą buvo laikoma tautinėmis

---

⁶⁵ 2005-01-25 The Report of the International Commission of Inquiry for Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, Geneva, para. 499.

⁶⁶ 1998-09-02 Ruandos Tribunolo sprendimas *Akayesu* byloje, ICTR-96-4-I.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ CASSESE, A., *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2003, p. 101.

mažumomis, o ne išskirti kelias skirtingas žmonių grupes. Bandytas atskirti išvardintas grupes vieną nuo kitos remiantis moksliskai objektyviais kriterijais prieštarautų Konvencijos dėl genocido objektui ir tikslui⁶⁹”. Toks aiškinimas atrodo nepriimtinas jau vien dėlto, kad sudaro įspūdį, jog visais atvejais genocidas yra nukreiptas tik prieš žmones, sudarančius tautinę mažumą tam tikroje valstybėje. Tačiau realiai genocido aukomis galėtų būti ir žmonės, kurių valstybėje yra dauguma (pvz. okupacijos atveju) Be to, kadangi Konvencijoje dėl genocido aiškiai nurodytos keturios grupės, galima preziumuoti, kad jos kūrėjai suvokė šias grupes kaip besiskiriančias viena nuo kitos.

Nors ir neegzistuoja visuotinai priimtini saugomų grupių apibrėžimai, vis dėlto, doktrinoje bandoma išskirti tam tikrus požymius, kuriais pasižymi viena ar kita grupė.

Nacionalinė grupė – tai yra žmonių grupė, priklausanti tam tikrai nacijai. Pagal tarptautinių žodžių žodyną naciją (lotyniškai *natio* – tauta) reikėtų suvokti kaip žmonių bendriją, susidariusią jų istorijos, kultūros, kalbos, teritorijos ir ekonominio gyvenimo bendrumo pagrindu⁷⁰. Nacijos apibrėžimas iš esmės atitinka tautos apibrėžimą (tai istoriškai susidariusi žmonių bendruomenė, turinti bendrą kilmę, žemę, kalbą, istoriją, kultūrą⁷¹), todėl šias sąvokas galima vartoti kaip sinonimus. Lietuvos teisės mokslininkai dažniausiai išskiria 2 tautos sampratas: pvz. P.Leono nuomone, tautą galima suvokti etnografinė ir politinė prasme. Etnografinė prasme tauta tauta yra žmonijos dalis, kurią į bendrą vienetą jungia viena praeitis, vienas kilimas, vieni dvasios turtai (kalba ir kt.). Tauta etnografinė prasme dažnai priklauso kelioms valstybėms arba kelios etnografinės tautos priklauso vienai valstybei. Politinė prasme tauta yra visi tam tikros valstybės gyventojai⁷². Taigi politinė prasme tauta yra siejama su konkrečia teritorija, žmonės, gyvenantys tam tikros valstybės teritorijoje, yra jos „tauta“. Analogiškas žmonių grupes išskiria ir M.Riomeris, atitinkamai jas vadindamas tauta *natio* ir tauta *populus*⁷³. Autorės nuomone genocido nusikaltimo kontekste nacionalinę grupę reikėtų suvokti būtent kaip tautą etnografinė prasme (tauta *natio*). Kita vertus, tarptautinėje teisėje yra suformuluota kitokia nacionalinės grupės definicija – Ruandos tribunolas *Prosecutor v. Akayesu* byloje nacionalinę grupę apibrėžė kaip žmonių, kuriuos sieja teisinis ryšys, atsiradęs bendros pilietybės pagrindu, bei teisių ir

⁶⁹ 2001-08-02 Jugoslavijos tribunolo sprendimas *Krstić* byloje, IT-98-33-T, para 556.

⁷⁰ *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Gimtinė, 1999. P. 315.

⁷¹ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: 1993. P. 836.

⁷² LEONAS P. *Teisės enciklopedija*. Vilnius: Pozicija, 1995. P. 61-62.

⁷³ RIOMERIS M. *Valstybė*. T. 1. Vilnius: Pradai, 1995. P. 5-14.

pareigų abipusiškumas, visumą⁷⁴. Taigi pagal Ruandos tribunolą esminis nacionalinės grupės požymis yra pilietybė. Vis dėl to, literatūroje su tokiu požiūriu vis dažniau nesutinkama, ir teigiama, kad toks aiškinimas sudaro sąlygas genocidu kaltinamiems asmenims likti nenubaustiems, bei sumažina Konvencijos dėl genocido kaip teisinio instrumento patikimumą⁷⁵. Todėl, matyt, tinkamesnis yra Stefano Glasero, parašiusio Konvencijos dėl genocido komentarą, pateiktas apibrėžimas: „Tautą apibūdina ne tik politinės lemties bendrumas, bet, svarbiausia, išskirtinių istorinių ir kultūrinių ryšių bei savybių bendrumas. Kita vertus, „teritorinis“ ar „valstybinis“ ryšys man neatrodo būtinas.“⁷⁶

Etninė grupė – Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje ji apibrėžiama kaip istoriškai susiformavusi ir pastovi žmonių grupė, susijusi etniniais (tautiniais) ryšiais, priklausanti tai pačiai kalbinei, kultūrinei, tradicinei ir pan. aplinkai⁷⁷. Kaip ir nacionalinės grupės atveju, nurodomi bendros istorijos, kultūros, kilmės, tradicijų požymiai. Tad darosi neaišku, kuo etninė grupė skiriasi nuo nacionalinės. Kita vertus, aprašant etninę grupę, gana dažnai yra akcentuojama, kad etninės grupės nariai suvokia savo priklausomumą tai grupei, o kiti žmonės, etninei grupei nepriklausantys, suvokia tos grupės išskirtinumą. Vokiečių sociologas Max Weber etninės grupės sąvoką sieja su subjektyviu žmonių įsitikinimu apie bendrą kilmę dėl panašių fizinių charakteristikų ir (ar) papročių⁷⁸. Vis dėlto, toks žmogaus suvokimas negali būti laikomas išskirtiniu etninės grupės požymiu, nes jį nesunkiai galima pritaikyti ir nacionalinei grupei – juk nacionalinės grupės nariai taip pat suvokia, kad jie turi bendrą kultūrą, papročius, kilmę ir t.t. Manytina, kad teisus yra J.Žilinskas, teigdamas, kad sąvoka „etninė grupė“ greičiausiai atsirado todėl, kad reikėjo užtikrinti apsaugą tų tautų, kurios yra išsisklaidžiusios po pasaulį, neturėjo arba neturi savo valstybės ir teritorijos⁷⁹. Minėtas autorius pateikia tokią analogiją, kaip etninė grupė skiriasi nuo nacionalinės – pvz. armėnai yra nacionalinė grupė, o žydai, čigonai – etninė⁸⁰. Taigi iš esmės nacionalinę ir etninę grupę skiria teritorijos požymis – nacionalinę grupę, be kitų charakteristikų, sieja ir bendra daugiau ar mažiau apibrėžta teritorija, o etninės grupės atveju vietą, iš kur ji yra kilusi, sunku arba

⁷⁴ Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, para. 512.

⁷⁵ LISSON, DAVID. Defining “national group” in the Genocide convention: a case study of Timor-Leste. *Stanford Law Review*. Vol. 60. March, 2008, p.1459-1496.

⁷⁶ Cit. pgl. SCHABAS, William A. *Genocide in international law*. Cambridge University Press, 2000. P.115.

⁷⁷ ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmą knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.52.

⁷⁸ Cit. pgl. SWEDBERG, Richard. *The Max Weber dictionary: Key Words and Central Concepts*. Stanford: Stanford University Press, 2005. P.91.

⁷⁹ ŽILINSKAS J. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P.78.

⁸⁰ *Ibid.*

išvis neįmanoma nustatyti. Kita vertus, toks skirtumas nėra labai esminis, todėl akivaizdu, kad nacionalinių ir etninių grupių sąvokos yra glaudžiai susijusios ir persipina tarpusavyje.

Rasinė grupė – tai tokie žmonės, kurie priklauso tam tikrai rasei. Rasė apibrėžiama kaip istoriškai susiformavusi žmonių grupė, gyvenanti tam tikroje teritorijoje, turinti bendrą kilmę ir bendrą paveldimų morfologinių⁸¹ (odos, akių, plaukų spalva ir pan.) ir fiziologinių savybių⁸² (pvz. gyvenimo trukmė), kuriomis išsiskiria nuo kitų grupių⁸³. Taigi rasinės grupės nuo anksčiau aptartų nacionalinių ir etninių grupių skiriasi tuo, kad pirmuoju atveju labiau akcentuojamos paveldimos žmogaus kaip gyvo organizmo charakteristikos, antruoju – kultūriniai, kalbiniai bruožai. Šiuolaikinėje, pamatinėmis žmogiškosiomis vertybėmis grindžiamoje visuomenėje vis dažniau pripažįstama, kad žmonių skirstymas į rases remiantis genetinėmis savybėmis yra atgyvenęs, tinkamas tik antropologijos moksle, bet ne socialinėje sferoje. Manoma, kad žmonės, kaip teisių subjektai, neturėtų būti klasifikuojami pagal jų išorinę išvaizdą.

Religinė grupė – tai žmonės, kuriuos sieja vienodos religinės pažiūros ir įsitikinimai, t.y. žmonės, praktikuojantys tam tikrą religiją, paprastai kitokią nei labiausiai paplitusi toje visuomenėje⁸⁴. Priešingai nei anksčiau aptartas grupes, kurias charakterizuoja keletas požymių, religinę grupę iš esmės apibūdina vienintelė savybė – t.y. tam tikro tikėjimo, religijos išpažinimas. Religija apibūdinama kaip filosofinių, etinių, moralinių įsitikinimų ir su jais susijusių ritualų, specialių veiksmų sistema, kuriai dažnai būdingas tikėjimas pomirtiniu gyvenimu, antgamtinėmis jėgomis ir reiškiniams, ir iš to tikėjimo kylantis antgamtinių jėgų, būtybių, reiškinių, vietų ir kt. garbinimas. Pagal Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymą, kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą, taip pat vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo⁸⁵. Taigi kiekvienas žmogus turi absoliučią tikėjimo laisvę, tai yra jo privati, asmeninė sfera, į kurią negali būti kišamasi ir dėl jos žmogui negali kilti jokie neigiami

---

⁸¹ Morfologinės savybės šiuo atveju – tai su organizmo išorine išvaizda, formomis bei vidine struktūra susijusios savybės (pvz. kaulų struktūra)

⁸² Fiziologinės savybės – su gyvo organizmo funkcionavimu susiję požymiai.

⁸³ ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmą knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.52.

⁸⁴ *Ibid.* P.53.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 89-1985.

padariniai⁸⁶. Žmogus gali išpažinti ir tradicinę religiją, ir visuomenėje nepripažįstamus ar net smerkiamus įsitikinimus bei pažiūras.

Kaip jau buvo minėta, tarptautinėje teisėje nėra nustatyta neginčijamų ir nekintamų kriterijų, kuriais remiantis galėtų būti identifikuojama atitinkama grupė. Be to, net jeigu būtų įmanoma tokius kriterijus nustatyti, nustatinėjant grupės egzistavimą remiantis vien objektyviais požymiais iškiltų kita problema – asmenys, prieš kuriuos kaltininkas nukreipė nusikaltimą kaip prieš grupės narius, tačiau formaliai tai grupei nepriklausantys, nebūtų laikomi nukentėjusiais nuo genocido. Toks diferencijavimas yra nepateisinamas. Naudojant objektyvųjų identifikavimo metodą susiduriama ir su dar vienu sunkumu – grupių atskyrimu viena nuo kitos. Pvz. galimi atvejai, kai religinė grupė sutampa su nacionaline, etnine ar rasine grupe, pvz. visi tam tikros nacionalinės grupės nariai išpažįsta tam tikrą religiją, ir tokiu atveju neaišku, kaip reikėtų kvalifikuoti prieš jas padarytą veiką – ar kaip genocidą, nukreiptą prieš žmones, priklausančius nacionalinei grupei, ar kaip nukreiptą prieš religinę grupę. Dėl minėtų priežasčių tarptautiniai tribunolai vis dažniau pradeda taikyti subjektyvųjį standartą.

Atsižvelgiant į pačią genocido sampratą, atrodo, kad grupės apskritai priskirtos prie tikslo, t.y. vieno iš subjektyviosios pusės požymių: “su tikslu sunaikinti visą ar iš dalies nacionalinę, etninę, religinę, rasinę grupę”. Tai reikštų, kad atsakymas į klausimą, ar asmenys sudaro vieną iš saugotinių grupių, visų pirma priklauso nuo subjektyvaus kaltininko suvokimo, nes būtent jis turi “tikslą sunaikinti” ir atitinkamai pasirenka asmenis, kaip, jo nuomone, sudarančius tam tikrą grupę. Būtent tokią poziciją išreiškė Jugoslavijos tribunolas *Jelisić* byloje: “Nors objektyviai nustatyti grupės buvimą <...> įmanoma, dabartiniais laikais bandyti apibrėžti nacionalinę, etninę ar rasinę grupę naudojant objektyvius ir mokliškai teisingus kriterijus būtų rizikinga užduotis, kurios rezultatas nebūtinai atitiktų asmenų, kuriems toks skirstymas aktualus, suvokimą. Todėl teisingiau įvertinti [grupės] statusą iš tų asmenų, kurie nori išskirti tą grupę iš likusios visuomenės dalies, pozicijos⁸⁷.” Be to, teismas nurodė du kriterijus, kuriais remiantis grupė gali būti išskirta: pozityvus kriterijus reiškia, kad kaltininkai išskyrė grupę remdamiesi charakteristikomis, kurios jų nuomone, būdingos nacionalinei, etninei, rasinei ar religinei grupei. Tuo tarpu pagal negatyvų kriterijų asmenys

---

⁸⁶ Savaime suprantama, kad kaip ir visos kitos žmogaus teisės, teisė į tikėjimo laisvę turi būti įgyvendinta taip, kad nebūtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės, visuomenės moralės, visuotinės gerovės, viešosios tvarkos principai. Pats žmogaus vidinis tikėjimas visiškai nevaržomas, tačiau jo išorinis pasireiškimas galimas tik teisėtais būdais ir priemonėmis.

⁸⁷ 1999-12-14 Jugoslavijos tribunolo sprendimas byloje *the Prosecutor v. Goran Jelisić*, IT-95-10-T, para.70.

identifikuojami kaip nepriklausantys grupei, kuriai save priskiria kaltininkai, ir kurie kaltininkų požiūriu pasižymi specifiniais nacionaliniais, etniniais, rasiniais ar religiniais požymiais. Literatūroje grupės identifikavimas remiantis vien subjektyviu suvokimu pagrįstai kritikuojamas, kaip galintis privesti prie absurdiškų situacijų, kai “grupė” egzistuoja tik kaltininko sąmonėje. Subjektyvus požiūris ne tik apeitų Konvencijos kūrėjų sprendimą užtikrinti apsaugą konkrečioms grupėms, bet ir iškreiptų pačio genocido nusikaltimo esmę, paverstų jį neapibrėžtu, diskriminaciniais motyvais padarytu grupės sunaikinimo nusikaltimu⁸⁸. Todėl tinkamiausias požiūris, matyt, būtų identifikuoti grupę remiantis ir objektyviais, ir subjektyviais kriterijais. Būtent tokią poziciją išreiškė Ruandos Tribunolas Rutaganda byloje, nors didesnę reikšmę teismas teikė subjektyviajam kriterijui. Tribunolas visų pirma nurodė, kad narystė grupėje iš esmės yra labiau subjektyvi negu objektyvi koncepcija, ir kad kaltininkas suvokia nuketėjusį kaip priklausantį sunaikinimui pasmerktai grupei (kai kuriais atvejais priklausymą grupei gali suvokti pats nuketėjusysis). Tačiau teismas pridūrė, kad subjektyvus vertinimas yra nepakankamas, ir kad nustatinėjant grupės egzistavimą reikia atsižvelgti ir į politinį bei kultūrinį kontekstą⁸⁹.

3.3. Išplėstinio nukentėjusiųjų nuo genocido grupių sąrašo problema

Kaip jau buvo minėta anksčiau, kai kurios grupės į Konvenciją dėl genocido nebuvo įtrauktos dėl stabilumo požymio nebuvimo. Tai reiškia, kad Konvencijos dėl genocido saugomoms grupėms keliamas stabilumo reikalavimas, jos turi būti pastovios ir nuolatinės. Kaip nurodo J.Žilinskas, „...narystė jose yra nulemta objektyvių ir beveik nepakeičiamų veiksnių, menkai priklausanti nuo nario valios, grupės susiformavimas yra ilgų visuomeninių ir istorinių procesų rezultatas, tad jas nesunku identifikuoti. Nors individo apsisprendimas laikyti save ar nelaikyti šios grupės nariu ir yra svarbus, tačiau jis nėra lemiantysis faktorius...“⁹⁰

BK, be jau aptartų nacionalinės, etninės, rasinės ir religinės grupių, papildomai yra išskiriamos ir politinė bei socialinė grupės. Kyla klausimas, ar toks genocido

⁸⁸ KREß, Claus. The Crime of Genocide under International law. *International criminal law review* 6, 2006, p.461-502. p.474

⁸⁹ 1996-12-06 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *The Prosecutor v Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda*, ICTR-96-3, para. 57

⁹⁰ ŽILINSKAS J. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 80.

reglamentavimas neprieštaruja Konvencijos dėl genocido ir kitų tarptautinių dokumentų nuostatomis ir nepažeidžia Lietuvos įsipareigojimų pagal tarptautinę teisę. Taip pat verta panagrinti priežastis, dėl ko asmenys, priklausantys politinei ar socialinei grupei Lietuvos baudžiamojoje teisėje buvo įtraukti į galimų nukentėjusiųjų nuo genocido sąrašą.

Pagal Konvencijos dėl genocido 5 str., kiekviena šalis, vadovaudamasi savo Konstitucija, įsipareigoja priimti reikiamus teisės aktus, kad įsigaliotų šios Konvencijos dėl genocido nuostatos. Tačiau reikalavimo, kad tuose teisės aktuose būtų tiksliai atkartojamos Konvencijos dėl genocido nuostatos, niekur nėra nurodyta. Konvencijoje dėl genocido įtvirtintą genocido reglamentavimo modelį būtų galima vertinti kaip minimalų – t.y. prie Konvencijos dėl genocido prisijungusios valstybės privalo įgyvendinti Konvencijos dėl genocido nuostatas ir negali nacionaliniuose įstatymuose įtvirtinti siauresnės genocido sampratos (pvz. jei valstybė nenumatyta religinių grupių gynybos, tai jau būtų galima vertinti kaip įsipareigojimų pagal Konvenciją dėl genocido pažeidimą), tačiau joms visiškai nėra uždrausta savo teisinėje sistemoje genocido nusikaltimą traktuoti plačiau. Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas kasacinius skundus dėl BK 99 str. neatitikimo tarptautinės teisės normoms dėl to, kad jame įtvirtinta genocido sąvoka yra platesnė nei Konvencijoje dėl genocido, nurodė, kad „*prisijungimas prie Konvencijos neatima valstybės teisės pačiai apibrėžti veikas, kurios yra nusikaltimai, bei jas uždrausti, juo labiau, kad Konvencijos 5 straipsnyje nustatyta, kad Susitariančios Šalys, kiekviena vadovaudamasi savo konstitucija, įsipareigoja priimti reikiamus teisės aktus, kad įsigaliotų Konvencijos nuostatos ir kad būtų numatytos veiksmingos baudmės asmenims, kaltiems dėl genocido ar dėl kitos 3 straipsnyje nurodytos veikos*“⁹¹. Kokie yra tie “reikiami” teisės aktai, Konvencijoje dėl genocido nėra nurodyta, taigi galima manyti, kad šioje vietoje valstybėms paliekama diskrecijos teisė. Ši teisė vis dėlto nėra neribota, nes jei kita valstybė mano, kad pareiga priimti reikiamus teisės aktus nėra tinkamai vykdoma, pagal Konvencijos dėl genocido 9 str. ji šiuo klausimu gali kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, būtų galima teigti, kad genocido traktuotė pagal BK neprieštaruja Konvencijos nuostatomis, ir Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai atsakomybės už genocido nusikaltimą nustatymo srityje yra įgyvendinami tinkamai. Juo labiau, kad Lietuva nėra vienintelė valstybė, savo nacionaliniuose įstatymuose įtvirtinusi išplėstinę genocido sampratą. Kita vertus, pačioje Konvencijoje dėl genocido pateiktas saugomų grupių

---

⁹¹ 2005-02-22 LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158/2005.

sąrašas vis dėlto yra baigtinis, taigi gana tikėtina, kad jos kūrėjai nenumatė nei to sąrašo plėtimo, nei siaurinio galimybės, nes priešingu atveju jie būtų pateikę neišsamų, atvirą įvairioms interpretacijoms, sąrašą.

Aptariamas genocido sampratos išplėtimas Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų ir praktikų yra vertinamas nevienareikšmiškai. Nemažai Lietuvos teisininkų tokią genocido traktuotę vertina teigiamai: pvz. prokuroras Rimvydas Valentukevičius teigia, kad į Konvenciją dėl genocido politinės grupės požymis nebuvo įtrauktas išimtinai dėl SSRS pastangų ir tai vertina kaip klaidą, kurią Lietuvos įstatymų leidėjai ištaisė minėtu būdu. Jis teigia, kad toks požymių išplėtimas yra visiškai pateisinamas ir reikalingas, nes klasikinė genocido sąvoka, apimanti tik keturias saugomas grupes, vertinant prieš Lietuvos gyventojus padarytas veikas yra sunkiai pritaikoma: „*Ši pataisa leis išspręsti kai kuriuos sudėtingus genocido nusikaltimo kvalifikavimo atvejus, kai ši veika buvo taikoma asmenims, NKVD–NKGB–MGB baudžiamosiose bylose įvardytiems kaip „buržuaziniai nacionalistai“, „buožės“ ar „socialiai pavojingi elementai“*“⁹². Panašios pozicijos laikosi ir J.Prapiestis, teigdamas, kad „konvencinės genocido sudėties papildymas politinės ir socialinės grupių požymiais yra pagrįstas, atspindintis realybę. Pastaruoju metu nemažai būta genocido aktų ne tik nacionaliniu, etniniu, rasiniu, religiniu pagrindu, bet ir dėl politinių priežasčių. Neapykantos, smurto, susidorojimo objektu gali būti ir atskiros socialinės grupės“⁹³.“ Tačiau J.Žilinskas, vertindamas plečiamąjį genocido sąvokos traktavimą, įžvelgia ne vien teigiamą pusę – autoriaus nuomone, nors jis ir naudingas nacionalinės teisinės sistemos viduje, tačiau gali sukelti problemų tarptautinio bendradarbiavimo srityje – pvz. Rusija yra atsisakiusi tenkinti Lietuvos prašymą dėl teisinės pagalbos, motyvuodama tuo, kad genocido sąvoka Lietuvos įstatymuose traktuojama plečiamai.⁹⁴ Minėtas autorius taip pat nurodo, kad išplėstas saugotinių grupių sąrašas neatitinka tarptautinės teisės principo *nullum crime sine lege*, pagal kurį veika jos padarymo metu turi būti pripažįstama nusikalstama arba nacionalinėje, arba tarptautinėje teisėje⁹⁵. Todėl siekiant išvengti papildomų problemų, siūlytina sovietinio

---

⁹² VALENTUKEVIČIUS, R. *Nusikaltimų žmoniškumui tyrimo Lietuvoje problemos*. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-01] Prieiga per internetą: <<http://www.genocid.lt/Leidyba/5/nusikalt.htm>>. [žiūrėta 2010-12-01].

⁹³ ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmą knygą*. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.52.

⁹⁴ ŽILINSKAS, J. „*Genocidas*“ – *sąvokos traktuotė Lietuvoje ir užsienyje*“. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.genocid.lt/Leidyba/10/justinas.htm>> [žiūrėta 2010-12-01].

⁹⁵ ŽILINSKAS, J. Broadening the concept of genocide in Lithuania's criminal law and the principle of *nullum crimen sine lege*. *Jurisprudencija*, 2009, 4(118), P. 333–348.

režimo nusikaltimus dažniau kvalifikuoti kaip nusikaltimus žmoniškumui⁹⁶. Tokiu atveju būtų galima taikyti BK 100 str. *Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis*, ir teisiškai tai nesudarytų esminio skirtumo, nes minėtas nusikaltimas pavojingumo prasme praktiškai prilygsta genocidui, o nustatytos bausmės už abi veikas yra analogiškos. Kita vertus, istorinio teisingumo prasme, pripažįstant, kad prieš Lietuvos gyventojus buvo vykdytas genocidas ir siekiant tinkamai pagerbti nuo represijų nukentėjusius asmenis, galbūt tinkamesnė yra genocido norma.

Taigi, Lietuvos įstatymų leidėjo sprendimas išplėsti Konvencijoje dėl genocido įtvirtintą klasikinę genocido sampratą ir prie nukentėjusiųjų nuo genocido priskirti asmenis, priklausančius politinei ir socialinei grupei, išlieka diskutuotinu klausimu. Kad ir kaip būtų, pagal galiojantį BK prieš šias grupes nukreiptos veikos kvalifikuojamos kaip genocidas, todėl vertėtų išsiaiškinti, kaip šios grupės yra apibrėžiamos Lietuvos baudžiamojoje teisėje, kokie asmenys yra joms priskiriami.

Politinė grupė – tai žmonių grupė, susijusi bendromis politinėmis pažiūromis ir įsitikinimais. Galima teigti, kad ji turi tam tikrų panašumų su religine grupe, nes šių abiejų grupių esmę išreiškia subjektyvusis kriterijus, t.y. žmones sieja toks pats mąstymas, tikėjimas tais pačiais dalykais, bendra nuomonė. Politinis – susijęs su politika, kurią sociologijos mokslas pačia bendriausia prasme apibrėžia kaip viešųjų, t.y. bendrų žmonių visuomenei, reikalų tvarkymo procesą. Taigi politinės pažiūros – tai mintys, idėjos, vertinimai, nuomonės, kaip turėtų būti organizuojamas, reguliuojamas ir kontroliuojamas bendras žmonių gyvenimas visuomenėje. Pagal Lietuvos teismų praktiką viena iš politinių grupių yra Lietuvos partizanai ir jų rėmėjai, kaip pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviai. Lietuvos apeliacinis teismas 2009-01-09 nuosprendyje nurodė, kad „1997-01-23 Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas apibrėžia pasipriešinimo nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos okupaciniams režimams dalyvių – karių savanorių ir laisvės kovų dalyvių bei jiems prilygintų asmenų - statusą. Šio įstatymo 2 straipsnio 4 punkte nurodyta, kad kariais savanoriais pripažįstami partizanai, <...> rezervinių būrių, organizacinių skyrių bei kitų slaptųjų ginkluoto pasipriešinimo struktūrų nariai, <...> laisvės kovų dalyviai yra taip pat partizanų ryšininkai ir rėmėjai. <...> Šie asmenys buvo susiję bendromis politinėmis pažiūromis ir įsitikinimais, kadangi karinio pasipriešinimo forma priešinosi SSSR okupaciniam režimui, t. y. priklausė politinei

---

⁹⁶ *Ibid.*

grupei, kuri vykdė Lietuvos išlaisvinimą iš minėto režimo⁹⁷.“ Pasipriešinimo okupacinei valdžiai judėjimo dalyviai buvo traktuojami kaip priklausantys politinei grupei, o prieš juos nukreiptos veikos kvalifikuotos kaip genocidas, ir kitose Lietuvos teismuose nagrinėtose bylose: „J.J. <...> tyčia, fiziškai sunaikindamas minėtą Lietuvos gyventoją, priklausiusį atskirai politinei grupei - pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviams - Lietuvos partizanams, padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 str.“⁹⁸ Kita vertus, toks kvalifikavimas pradeda atrodyti neteisingas ir visiškai nelogiškas prisiminus 1997 m. priimtą „Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso“ įstatymą, kurio preambulėje konstatuota, kad nuo 1944 iki 1953 m. vyko tautos ginkluotas pasipriešinimas – Lietuvos partizaninis karas prieš Sovietų Sąjungos okupacinę kariuomenę⁹⁹. Kaip nurodo R.Valentukevičius, remiantis šia nuostata visi Lietuvos rezistencinio judėjimo dalyviai, t. y. partizanai, buvo kariai, kovoję teisėtą karą, todėl prieš juos padaryti nusikaltimai siekiant fiziškai sunaikinti turėtų būti vertinami kaip karo nusikaltimai. Tačiau karo nusikaltimuose, už kuriuos atsakomybę numato BK, išskiriamos tokios nukentėjusiųjų grupės, kaip kapituliavę, beginkliai, civiliai asmenys, karo belaisviai arba sužeisti kariai, o Lietuvos partizanų negalima priskirti nė vienai iš šių kategorijų. Todėl „nesant teisinių galimybių kvalifikuoti agentų smogikų veiksmus kaip karo nusikaltimų, <...> jų veiksmus nuspręsta kvalifikuoti kaip genocidą, turint tikslą fiziškai sunaikinti <...> Lietuvos partizanus kaip atskiros politinės grupės atstovus (daroma prielaida, kad ginkluota kova su okupacine sovietų sistema vyko kaip tik dėl politinių motyvų – tėvynės nepriklausomybės, skirtingų politinių įsitikinimų).¹⁰⁰“

Socialinė grupė – pačia bendriausia prasme tai žmonės, kurie tarpusavyje sieja tam tikri socialiniai ryšiai. Tačiau toks apibrėžimas akivaizdžiai yra per platus, nes iš esmės visi visuomenėje gyvenantys asmenys yra susiję socialiniais ryšiais. Tinkamesnis yra amerikiečių sociologo R.K.Mertono apibrėžimas, pagal kurį socialinė grupė yra visuma žmonių, sąveikaujančių tarpusavyje tam tikru būdu, suvokiančių savo priklausomybę šiai visumai ir kitų žmonių laikomų šios visumos nariais¹⁰¹. Šią sąvoką dar galima patikslinti nurodant, kad socialinės grupės narius dažnai vienija panašios elgesio taisyklės, tikslai, vertybės, kultūrinės

⁹⁷ 2009-01-09 Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-21/2009.

⁹⁸ 2008-01-25 Kauno apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-20-401/08.

⁹⁹ Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas // Valstybės žinios. 1997, NR. 12-230.

¹⁰⁰ VALENTUKEVIČIUS, R. *Nusikaltimų žmoniškumui tyrimo Lietuvoje problemos*. interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-01] Prieiga per internetą: <<http://www.genocid.lt/Leidyba/5/nusikalt.htm>>. [žiūrėta 2010-12-01].

¹⁰¹ Cit. pgl. PRUSKUS, VALDAS. *Sociologija: teorija ir praktika*. Vilnius, 2003. P.66.

normos. Manytina, kad socialinės grupės požymis į genocido sampratą BK buvo įtrauktas siekiant sudaryti sąlygas tinkamai kvalifikuoti su pačiu komunistiniu režimu susijusius nusikaltimus, kai buvo siekiama sunaikinti tam tikrus socialinius sluoksnius, kurių egzistavimas trukdė socialistinei santvarkai. Tokios socialinės grupės buvo stambieji ūkininkai („buožės“), inteligentija, turtingųjų klasė.

3.4. Genocido padarymo formos, numatytos tarptautinėje teisėje

Nusikalstamos veikos objektyvioji pusė – tai nusikalstamos veikos pasireiškimo išoriniame pasaulyje aspektai; požymiai, atskleidžiantys, kaip vyksta nusikalstama veika objektyvioje tikrovėje. Vienas iš tokių objektyviosios pusės požymių, būtinas absoliučiai visoms nusikalstamoms veikoms, yra veika – pavojingas ir priešingas baudžiamajam įstatymui veikimas arba neveikimas. Nagrinėjamas genocido nusikaltimas gali pasireikšti labai įvairiomis veikomis, tačiau šios veikos sudaro baigtinį sąrašą. Taigi genocidas gali būti padaromas viena ar keliomis iš šių alternatyvių veikų:

- asmenų, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, žudymu – Jungtinių Tautų Tarptautinės Teisės Komisija¹⁰² yra nurodžiusi, kad nužudymas yra toks nusikaltimas, kuris visuotinai aiškiai suprantamas ir apibrėžiamas kiekvienos valstybės nacionalinėje teisėje, todėl nereikalingas joks papildomas paaiškinimas¹⁰³. Lietuvos baudžiamojoje teisėje nužudymas suprantamas kaip tyčinis neteisėtas kito žmogaus gyvybės atėmimas. Kaip nurodo J.Prapiestis, nužudymo¹⁰⁴, kaip vienos iš genocido veikų, samprata iš esmės atitinka įprasto nužudymo objektyviųjų požymių turinį¹⁰⁵. Nužudymo objektyviąją pusę apibūdina šie momentai:

- gali būti padaromas ir aktyviais veiksmais, ir neveikimu;
- nusikaltimas yra baigtas, kai atsiranda padariniai - kito žmogaus mirtis;
- kito žmogaus mirtis yra dėsningas kaltininko veikos padarinys, t.y. asmuo mirė būtent dėl kaltininko veiksmų;

---

¹⁰² Tai Jungtinių Tautų nuolatinis pagalbinis organas, kurio tikslas yra tarptautinės teisės kodifikavimas ir pažangi plėtra.

¹⁰³ *Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind*, Commentary to art. 18. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-29] prieiga per internetą:

<untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/English/commentaries/7_4_1996.pdf> [Žiūrėta 2011-01-29]

¹⁰⁴ Tas pats taikoma ir žalojimo bei protinio vystimosi trikdymo veikoms.

¹⁰⁵ ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmą knygą*. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.53.

Iš esmės taip pat nužudymas, kaip viena iš genocido formų, apibrėžiamas ir tarptautinėje teisėje, tik teismai be kita ko, dar akcentuoja ir subjektyviąją pusę, t.y. tai, kad kaltinamasis turi turėti tikslą nužudyti ar sukelti tokį kūno sužalojimą, dėl kurio žmogus greičiausiai mirs¹⁰⁶. Vadinasi, priešingai nei įprastas nužudymas, nužudymas kaip genocido forma galimas tik tiesiogine tyčia. Tokio kaltės laipsnio reikalavimas paprastai aiškinamas atsižvelgiant į genocido tikslą, t.y. jeigu asmens tikslas yra sunaikinti grupę, logiška, kad jis sąmoningai sieks grupę sudarančių žmonių mirties. Vis dėlto, autorės nuomone, tiesioginės tyčios standartas nužudymo, kaip genocido veikos, atveju, yra pernelyg aukštas, nes realiai įmanoma ir netiesioginė tyčia. Pvz. galima tokia situacija, kai kaltininkas siekia tik sunkiai sutrikdyti sveikatą, tačiau vietoj to žmogus miršta iš karto. Jei kaltininkas numatė, kad žmogus gali mirti, tačiau mirtis nebuvo vienintelis tikėtinas rezultatas (t.y. egzistavo lygiavertė tikimybė, kad žmogus nemirs), būtų logiška, jei tokia veika būtų vertinama kaip nužudymas, o ne kaip sveikatos sutrikdymas.

Beje, pagal Lietuvos teismų praktiką, kad būtų inkriminuotas šis požymis, kaltininkas nebūtinai turi tiesiogiai atlikti minėtus veiksmus – „*Dalyvavimas žudant žmones, priklausančius grupėms, išvardintoms LR BK 99 straipsnyje, pasireiškia ne tik veiksmu, kuriais atimama tų žmonių gyvybė, atlikimu, bet ir sąlygų tiems žmonėms žudyti sudarymu. J. J. MGB pareigūnams ir kariams parodė tikslią partizanų J. G. (partizaninis slapyvardis „Drašuolis“), J. K. (partizaninis slapyvardis „Viesulas“), J. J. (partizaninis slapyvardis „Bajoras“) buvimo vietą, partizanų rėmėjo A. V. sodyboje, esančioje (duomenys neskelbtini), Lazdijų r., po svirnu įrengtą Lietuvos partizanų slėptuvę, po ko jie buvo užpulti ir nužudyti. Parodydamas partizanų slėptuvės vietą, J. J. nurodė MGB darbuotojams, kur reikia ieškoti partizanų, ir taip padėjo juos sunaikinti.*“¹⁰⁷.

- žalojimu, jų protinio vystimosi trikdymu (pagal Konvenciją - rimtų fizinių ar psichikos sužalojimų darymu) – Ruandos tribunolas byloje *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana* išreiškė nuomonę, kad frazė “rimtų fizinių sužalojimų darymas” galėtų reikšti tokius sužalojimus, kurie rimtai sutrikdo sveikatą, subjauroja žmogaus kūną, arba sukelia bet kokį rimtą išorinių ar vidinių organų ar pojūčių pažeidimą¹⁰⁸. Šiame kontekste tribunolas taip pat pasirėmė ankstesniu *Akayesu* sprendimu, nurodydamas, kad tokie veiksmai kaip

¹⁰⁶ 1998-09-02 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, par. 589-590.

¹⁰⁷ 2008-01-25 Kauno apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-20-401/08..

¹⁰⁸ 1999-05-21 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana*, ICTR-95-1-T, para. 109.

seksualinė prievarta, išžaginimas, suluošinimas ir tardymas mušant ir/arba grasinant mirtimi reiškia rimtą fizinį sužalojimą¹⁰⁹. *Akayesu* sprendime aiškinant aptariamą genocido veiką cituojama Jeruzalės apygardos teismo Adolf Eichmann byloje išreikšta nuomonė, kad rimti fiziniai ar psichikos sužalojimai grupės nariams gali būti sukelti “pavergiant, marinant badu, deportuojant ir persekiojant” bei laikant tokiomis sąlygomis “kurios sudarytos jiems pažeminti, atimti žmogaus teises ir suvaržyti juos bei sukelti nežmonišką kentėjimą”¹¹⁰.

Kaip ir fizinio sužalojimo atveju, nebūtina, kad psichikai padaryta žala būtų nepataisoma. Tokia nuostata yra logiška, atsižvelgiant į tai, kad psichinio smurto poveikis tam tikra dalimi priklauso ir nuo individualių asmens savybių. Psichikos sutrikdymo nepataisomumą dažnai lemia nukentėjusiojo reakcija ir sugebėjimas susitaikyti su padaryta psichine trauma, todėl nusikalstamas elgesys pagal tokius požymius neturėtų būti diferencijuojamas¹¹¹.

Pagal Lietuvos baudžiamąją teisę fizinių sužalojimų darymą galima interpretuoti kaip fizinį smurtą. Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra pateikęs tokią fizinio smurto sampratą: tai „veiksmai, kuriais pažeidžiamas nukentėjusiojo asmens kūno neliečiamumas, žmogaus kūno audinių ar organų anatomicinis vientisumas arba jų funkcijos”¹¹². “Protinio vystimosi trikdymas atitinka psichikos sužalojimų darymą. Juos reikėtų suprasti kaip pavojingą tyčinį poveikį žmogaus psichikai, dėl kurio atsiranda tam tikros neigiamos pasekmės, dažniausiai įvairūs neigiami išgyvenimai, tokie kaip baimė, stresas, depresija ir pan. Kita vertus, atsižvelgiant į genocido nusikaltimo esmę, kyla pagrįstų abejonių, ar tokie veiksmai daro reikšmingesnę įtaką tam tikros grupės sunaikinimui. Todėl galbūt yra teisingiau psichinius sužalojimus vertinti kaip neatsiejamus nuo fizinių sužalojimų, t.y. kaip dėl fizinio poveikio į kūną atsiradusius asmens normalios psichinės veiklos sutrikimus.

BK, priešingai nei Konvencijoje dėl genocido, nėra nurodyta, kad minėti sužalojimai turi būti rimti. Tačiau reikia manyti, kad tai savaime suprantama, turint galvoje genocido tikslą – sunaikinti tam tikrai grupei priklausančius žmones, o šio tikslo nebūtų įmanoma pasiekti padarius nepakankamai rimtus sužalojimus. Todėl manytina, kad žalojimo ir protinio vystimosi trikdymo veikas iš BK numatytų nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai atitinka tik

---

¹⁰⁹ 1998-09-02 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Para. 706-707; 711-712

¹¹⁰ *Ibid.*, para. 503.

¹¹¹ VERDIRAME, Guglielmo. The Genocide Definition in the Jurisprudence of the ad hoc Tribunals. The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 49, No. 3, 2000., p. 578-598 p.570.

¹¹² 2004-12-30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio priekabiavimo baudžiamosiose bylose“ // Teismų praktika. 2004, Nr. 22.

BK 135 str. numatytas sunkus sveikatos sutrikdymas¹¹³. Jis apibrėžiamas kaip toks tyčinis poveikis poveikis žmogaus sveikatai, kai atsiranda vieni iš šių padarinių: regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo netekimas, sunkus suluošinimas, susargdinimas sunkia, nepagydoma liga arba ilgai trunkančia liga, sukeliančia realią grėsmę gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką ir kt. (BK pateiktas baigtinis sąrašas padarinių, tačiau reikėtų manyti, kad genocido atveju galėtų atsirasti ir kitokie padariniai, savo sunkumu prilygstantys prieš tai išvardytiems).

- kitokiu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį (pagal Konvenciją dėl genocido – sudarymu taip apgalvotų gyvenimo sąlygų, kad jos lemtų visišką ar dalinį grupės sunaikinimą).

Literatūroje nurodoma, kad ši požymi atitinka prievartinis žmonių perkėlimas iš nuolatinės gyvenamosios vietos į naujas teritorijas, kurios yra neįprastose, blogose, ar apskritai dėl sunkių klimato ar gamtinių sąlygų netinkamose gyventi vietose (iš esmės tas pats, kas deportavimas); gyvenamosios žmonių aplinkos apnuodijimas radioaktyviosiomis, cheminėmis medžiagomis; neteikimas arba trukdymas teikti reikiamą medicinos, humanitarinę ar kt. pagalbą žmonėms, kuriems ji būtina¹¹⁴. *Akayesu* byloje prie tokių sąlygų buvo priskirtas maisto apribojimas, sistemingas išvaymas iš gyvenamosios vietos, gyvybiškai svarbių medicininių paslaugų apribojimas taip, kad jos nebeatitinka minimalių reikalavimų¹¹⁵.

Aptariama veika vadinama netiesioginiu genocidu, nes tiesiogiai žmonės nėra žudomi ar žalojami, bet pasmerkiami lėtai mirčiai - dėl minėtų naikinimo metodų jie palaipsniui, per ilgesnį laiko tarpą žūsta.

Pagal Konvencijoje dėl genocido pateiktą šios veikos apibrėžimą, veikos baigtumui konstatuoti nėra būtina, kad atsirastų padariniai – t.y. kad dėl sudarytų tam tikrų gyvenimo sąlygų žūtų visi arba dalis grupei priklausančių žmonių. Pakanka, kad kaltininkas sudarė tokias gyvenimo sąlygas, kurios, esat įprastai įvykių eigai, nulemtų visišką ar dalinį grupės sunaikinimą. Tačiau visada išlieka tikimybė, kad grupė gali būti ir nesunaikinta. Tuo tarpu

---

¹¹³ Reikia paminėti, kad Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje analizuojant sveikatos sutrikdymus yra atskirai išskiriami sužalojimas ir susargdinimas. Sužalojimas – tai žmogaus kūno audinių ar organų anatominio vientisumo ar jų funkcijų pažeidimas. Susargdinimas - organizmo funkcijų sutrikdymas, t.y. dėl kaltininko veikos žmogus suseraga kokia nors liga. Autorės nuomone, žalojimo ir protinio vystimosi trikdymo veikos, kaip genocido sudėties požymiai, turėtų apimti ir sužalojimą, ir susargdinimą.

¹¹⁴ ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirma knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.53.

¹¹⁵ 1998-09-02 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, para. 506.

BK ši veika aprašoma taip, tarsi būtų reikalingas rezultatas (“lėmė visų jų ar dalies žūtį”). Tokia formuluotė nepagrįstai susiaurina nagrinėjamos nuostatos taikymo apimtį, nes šiuo atveju nepakanka, kad kaltininkas sudarė atitinkamas gyvenimo sąlygas. Vienas iš genocido nusikaltimo teisinio reglamentavimo tikslų yra kuo anksčiau užkirsti kelią šiam nusikaltimui, t.y. kai jis vos tik pradedamas vykdyti, ir nereikia laukti, kol kaltininkas įgyvendins savo tikslą, t.y. visiškai ar iš dalies sunaikins grupę. Minėta BK nuostata akivaizdžiai prieštarauja tokiam požiūriui.

Aptariama genocido veika gana dažnai yra painiojama su vadinamuoju “etniniu valymu” (angl. *ethnic cleansing*), kuris apibrėžiamas kaip “tikslinga tam tikros etninės ar religinės grupės vykdoma politika, kai naudojant prievartą ir įbauginant stengiamasi pašalinti kitos etninės ar religinės grupės civilius gyventojus iš tam tikros teritorijos¹¹⁶”. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir Jugoslavijos tribunolas *Stakic* byloje, teigdamas, kad „tarp grupės fizinio sunaikinimo ir jos suskaldymo turi būti nubrėžta aiški takoskyra. Pats grupės ar jos dalies ištrėmimo fakto nepakanka pripažinti esant genocidą.“¹¹⁷ TTT išreiškė panašią nuomonę byloje *Dėl Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudimo už jį (Bosnija ir Hercegovina prieš Serbiją ir Juodkalniją)*: nei tokios politikos tikslas, nei veiksmai, kurie gali būti atliekami siekiant ją įgyvendinti, patys savaime negali būti vertinami kaip genocidas, nes genocido esmę apibūdinantis tikslas yra „sunaikinti visą ar iš dalies tam tikrą grupę, o grupės narių perkėlimas ar trėmimas, net jeigu vykdomi prievarta, nebūtinai atitinka tos grupės sunaikinimą, ir nebūtinai grupės sunaikinimas yra tokio perkėlimo pasekmė¹¹⁸. Tačiau teismas taip pat pripažino, kad jei gyventojų trėmimas atitinka sudarymą tokių gyvenimo sąlygų, kad jos lemia visų ar dalies žmonių žūtį, t.y. arba pats trėmimas vyksta tokiomis sąlygomis (pvz. žmonės verčiami pėsčiomis eiti ilgus atstumus negaudami maisto, vandens ir pan.), arba išstremiama į vietą, kur egzistuoja gyvybei pavojingos sąlygos, ir egzistuoja reikiamas tikslas, tuomet veika perauga į genocidą.

- gimstamumo ribojimu (Konvencijoje dėl genocido - priemonių, kuriomis siekiama riboti gimstamumą grupėje, panaudojimas) – tai vadinamasis biologinis genocidas,

---

¹¹⁶ Report of the Commission of Experts Established Pursuant to United Nations Security Council Resolution 780 (1992), 27 May 1994 (S/1994/674), Paragraph 130.

¹¹⁷ 2003-07-31 Jugoslavijos tribunolo sprendimas byloje Prosecutor v Stakic, IT-97-24-T, para. 519

¹¹⁸ 2007-02-26 International Court of Justice Judgement in *Case concerning the application of the convention on the Prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. Para.190.

nukreiptas sunaikinti reprodukcinės žmonių grupės galimybes¹¹⁹. kaip ir kitokio sudarymo tokių gyvenimo sąlygų, kad jos lėmė visų žmonių ar jų dalies žūtį atveju, tikslas sunaikinti žmones, priklausančius tam tikrai grupei yra pasiekiamas ne iš karto, bet palaipsniui. Gimstamumas būna ribojamas naudojant tam tikrus būdus ir priemones, kurie, pabrėžtina, turi būti prievartinio pobūdžio. Todėl ši nuostata negali būti taikoma savanoriškoms valstybėms remiamoms gimstamumo kontrolės programoms, kaip socialinės politikos elementui¹²⁰. Be to, atsižvelgiant į pačią genocido nusikaltimo esmę ir kitų draudžiamų veikų pobūdį, šie būdai ir priemonės turėtų būti tokie, kad objektyviai galėtų apriboti gimstamumą¹²¹. Priemonių, kuriomis gali būti ribojamas gimstamumas, pavyzdinių sąrašą yra pateikęs Ruandos tribunolas *Akayesu* byloje: tai lyties organų suluošinimas (angl. sexual mutilation), sterilizacija, prievartinė gimstamumo kontrolė, skirtingų lyčių asmenų atskyrimas ir santuokų draudimas, taip pat prievartinis tyčinis moterų apvaisinimas (patriarchalinėse visuomenėse, kuriose vaiko priklausymą atitinkamai grupei nulemia tėvo tapatybė, tokiu būdu gimęs vaikas grupei nebepriklausys)¹²². Analogiškai aptariamos genocido veikos pavyzdžiai pateikiami ir literatūroje, taip pat nurodoma, kad galimos ir kitokios farmakologinės, cheminės, biologinės priemonės gimstamumui sustabdyti.¹²³ Kita vertus, pagal Ruandos Tribunolo išsakytą nuomonę minėtoje *Akayesu* byloje, gimstamumo ribojimui skirtos priemonės gali būti ne tik fizinio, bet ir psichinio pobūdžio – pvz. tokia priemone gali būti išžaginimas, kai nukentėjęs asmuo dėl to vėliau atsisako lytinių santykių, taip pat atvejai, kai grupės nariai dėl patirtų grasinimų ir traumų nustoja daugintis¹²⁴. Toks gimstamumo ribojimo veikos suvokimas iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti per platus. Priešingai nei taikant fizinio pobūdžio priemones, kai žmogui objektyviai atimama galimybė susilaukti vaikų arba ji ženkliai apribojama, naudojant psichinį poveikį ši galimybė išlieka. Vis dėlto, jei psichinis poveikis yra pakankamai intensyvus, žmogaus sąmonė gali būti paveikiama taip, kad nebelieka pasirinkimo laisvės. Pvz., galima įsivaizduoti tokią situaciją, kai grupės nariams

---

¹¹⁹ KREß, Claus. The Crime of Genocide under International Law. *International Criminal Law Review* 6, 2006, p. 461–502, p. 483.

¹²⁰ *Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind*, Commentary to art. 17 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-29] prieiga per internetą: <untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/English/commentaries/7_4_1996.pdf> [Žiūrėta 2011-01-29]

¹²¹ KREß, Claus. The Crime of Genocide under International Law. *International Criminal Law Review* 6, 2006, p. 461–502, p. 483.

¹²² 1998-09-02 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, par. 507-508.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Ibid.*

grasinama, kad jeigu jie susilauks vaikų, tie vaikai bus nužudyti. Labai tikėtina, kad šiuo atveju gimstamumas grupėje ženkliai sumažės. Realiai naudojant tokį būdą neigiama įtaka gimstamumui kai kuriais atvejais netgi gali būti didesnė nei naudojant fizinio pobūdžio priemonės.

Atsižvelgiant į tai, kaip aprašyta ši genocido nusikalstama veika ir konvencijoje, ir LR BK, galima spręsti, kad tai materialiai sudėtis, nes nėra reikalavimo, kad atsirastų padariniai – t.y. kad grupėje realiai sumažėtų gimstamumas. Veika laikoma baigta nuo to momento, kai buvo įgyvendintos priemonės, skirtos apriboti gimstamumą. Be to, remiantis TBT Nusikaltimų elementais, veikos baigtumui konstatuoti pakanka, kad tokia priemonė buvo pritaikyta bent vieno asmens atžvilgiu¹²⁵.

- vaikų prievartiniu perdavimu kitoms grupėms – tarptautiniuose teismuose nėra vienas asmuo dar nebuvo nuteistas už šios veikos padarymą, todėl praktikoje jos turinys nėra atskleistas. Vis dėlto, *Akayesu* byloje Ruandos tribunolas išreiškė nuomonę dėl šios genocido veikos apimtys – teismas nurodė, kad ją galima įvykdyti ne tik priverstinai fiziškai perkeliant, bet ir grasinant ar sukeltant psichologines traumas, kurių rezultate vaikai priverstinai perduodami iš vienos grupės į kitą¹²⁶. Analogiškas požiūris pateikiamas ir Tarptautinio Baudžiamojo Teismo (toliau – TBT) Nusikaltimų elementuose, kur nurodoma, kad sąvoka “prievarta” nėra apribojama tik fizinės jėgos panaudojimu, bet gali apimti ir asmens privertimą grasinant smurtu, naudojant psichologinį spaudimą, priespaudą, įkalinant, neteisėtai pasinaudojant viršenybe, pasinaudojant aplinkybėmis, dėl kurių asmuo priverstas atitinkamai elgtis¹²⁷. Taigi kaltininkas nebūtinai pats turi fiziškai perduoti vaikus kitoms grupėms, o gali šią veiką įvykdyti panaudodamas psichinę prievartą. Tačiau psichinė prievarta turėtų būti tokio stiprumo ir intensyvumo, kad būtent dėl jos, o ne dėl kitų priežasčių vaikai būtų perduodami kitoms grupėms.

Doktrinoje prievartinis vaikų perdavimas kitoms grupėms laikomas netiesioginiu genocidu. Šiuo atveju žmonės (vaikai) nėra naikinami, tačiau jų netenkama, nes jie pradeda priklausyti kitai grupei ir savęs senajai grupei nebepriskiria. Tėvai netenka teisės auklėti

---

¹²⁵ 2002-09-09 Elements of crimes, ICC-ASP/1/3(part II-B) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-04-05] prieiga per internetą: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/9CAEE830-38CF-41D6-AB0B-68E5F9082543/0/Element_of_Crimes_English.pdf>[žiūrėta 2011-04-05]

¹²⁶ 1998-09-02 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, para. 509.

¹²⁷ 2002-09-09 Elements of crimes, ICC-ASP/1/3(part II-B) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-04-05] prieiga per internetą: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/9CAEE830-38CF-41D6-AB0B-68E5F9082543/0/Element_of_Crimes_English.pdf>[žiūrėta 2011-04-05]

vaikus pagal savo tautos tradicijas, papročius, kultūrą ir pan. ir taip perduoti juos iš kartos į kartą. Kadangi minėti grupę identifikuojantys požymiai nebėra niekam perduodami, nebeišlaikomi keičiantis kartoms, taip sunyksta ir pati grupė¹²⁸. Apskritai, prievartinio vaikų perdavimo kitoms grupėms įtraukimas į genocido veikų sąrašą kelia tam tikrų abejonių. Pripažįstama, kad teisinė genocido definicija apima tik fizinį ir biologinį genocidą, o ši veika iš esmės yra viena iš kultūrinio genocido formų.

Atsižvelgiant į šios veikos pobūdį, darytina išvada, kad norint ją inkriminuoti reikalingas tam tikras rezultatas – t.y. būtina konstatuoti, kad vaikai yra perduoti kitoms grupėms. Tokia pozicija įtvirtinta ir TBT Nusikaltimų elementuose, pagal kuriuos vienas iš šios veikos elementų yra tai, kad “kaltininkas prievarta perkėlė vieną ar daugiau asmenų”¹²⁹.

Kokio amžiaus asmuo pagal šią nuostatą laikomas vaiku, patys genocido nusikaltimą reglamentuojantys teisiniai aktai nenurodo. Tačiau yra visuotinai pripažįstama, kad šiuo atveju taikytina Vaiko teisių konvencijoje įtvirtinta samprata, kad vaikas yra asmuo iki 18 metų. Tokią amžiaus ribą nurodo ir TBT Nusikaltimų elementai. Kita vertus, yra nuomonė, kad būtent šios veikos atžvilgiu tokia riba yra pernelyg aukšta, nes vaikų perdavimas kitoms grupėms yra tikslingas tik tuomet, kai vaikai yra pakankamai jauno amžiaus, nes tik tokiu atveju galima manyti, kad jie praras savo kultūrinę tapatybę¹³⁰. Vis dėlto, nesulaukęs 18 metų asmuo bent jau teisine prasme nėra savarankiškas, negali pats įgyvendinti kai kurių savo teisių ir pareigų, yra priklausomas nuo jį globojančių asmenų, taigi tikėtina, kad net ir būdamas nebe mažametis, jis vis tiek gali asimiliuotis toje grupėje, į kurią buvo prievarta perkeltas.

Veikų, kuriomis gali būti padaromas genocidas, sąrašas, iš pirmo žvilgsnio atrodo pakankamai išsamus, ir apimantis visus būdus, kuriais galima siekti fizinio ar biologinio grupės sunaikinimo. Žinoma, negalima atmesti galimybių, kad plėtojantis žmonijos technologinėms galimybėms, darant mokslinius atradimus įvairiose srityse, toks sąrašas gali pasirodyti esąs nebepakankamas ir neapimantis tam tikros anksčiau praktikoje nepasireiškusių veikos. Kita vertus, nėra nustatyta griežtų ribų, kokia apimtimi turėtų būti taikomas vienas ar kitas punktas, t.y. nors pats veikų sąrašas yra baigtinis, tačiau egzistuoja praktiškai neribota įvairovė būdų, kuriais ta veika gali būti padaroma. Šiuo atveju lemiamas

---

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ SCHABAS, William A. *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition.* New York: Cambridge University Press, 2009, p.203...

vaidmuo tenka tarptautiniam teismui, kuris, interpretuodamas atitinkamą teisės aktą, gali nurodyti, kad naujai „atsiradusi“ veika turėtų būti priskiriama prie vienos ar kitos jau įtvirtintos veikos.

3.5. Genocido veikos, numatytos Lietuvos Respublikos teisėje

Be ankstesniame skyriuje išvardytų genocide padarymo formų, BK taip pat išskiria ir Konvencijoje dėl genocido nenumatytas kankinimo ir deportavimo veikas. Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą kankinimą apibrėžia kaip bet kokius veiksmus, „*kuriomis asmeniui tyčia sukeliama stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už koki nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykde, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios koki nors diskriminavimo grindžiamos priežasties...*¹³¹“ Deportavimas suvokiamas kaip prievartinis žmonių grupės perkėlimas iš vienos vietos kitą, dažniausiai – privertimas išvykti iš tam tikros teritorijos arba valstybės. Kyla klausimas, ar genocidas tikrai gali būti padaromas minėtomis veikomis, nes jo tikslas yra fiziškai sunaikinti sunaikinti tam tikrą grupę, o kankinimas ir deportavimas su fiziniu sunaikinimu bent jau tiesiogiai nesisieja. Tokios veikos labiau būdingos kitiems nusikaltimams žmoniškumui, bet ne genocidui.

Kita vertus, toks įstatymų leidėjo sprendimas greičiausiai reiškia bandymą genocido sampratą kuo labiau susieti su Lietuvos situacija. J.Žilinsko nuomone, deportavimo įtraukimas gali būti pateisinamas todėl, kad „...deportacijos Lietuvoje dažnai buvo vykdomos siekiant naikinti, o ne perkelti gyventojus...“¹³² „Lietuvos gyventojai buvo masiškai tremiami į lagerius, kuriuose daug jų mirdavo dėl nepakeliamų gyvenimo sąlygų – šalčio, bado, sunkaus darbo. Kita vertus, Lietuvos žmonių trėmimai visiškai atitinka konvencinėje genocido sampratoje numatytą sudarymo tokių gyvenimo sąlygų, kad jos lėmė visų ar dalies žmonių žūtį veika, todėl atrodytų, kad deportacijos, kaip vienos iš alternatyvių veikų, požymis, yra nereikalingas. Manytina, kad deportavimo veiką reikėtų vertinti kaip vieną iš būdų, kuriais gali pasireikšti sudarymo tokių gyvenimo sąlygų, kad jos lėmė visų ar dalies žmonių žūtį

¹³¹ 1984 m. JT Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką elgesį ir baudimą // Valstybės žinios. 2006-07-22, Nr. 80-3141.

¹³² ŽILINSKAS, J. Nusikaltimai žmoniškumui naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // *Jurisprudencija*. 2001, Nr. 23(15). P. 164.

veika. Vis dėlto, toks išskyrimas Lietuvos atveju galbūt yra prasmingas, nes pati deportavimo sąvoka aiškiau apibrėžia nusikaltimus, padarytus prieš Lietuvos gyventojus, ir tiksliau išreiškia jų esmę.

Panašią argumentaciją galima taikyti ir vertinant kankinimo įtraukimą į genocido straipsnio dispoziciją. Pagal Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statutą, kankinimas visų pirma siejamas su stipraus skausmo arba psichinio ar fizinio pobūdžio kančių sukėlimu¹³³, tačiau istoriniai faktai atskleidžia tokį neįtikėtiną Lietuvos gyventojų atžvilgiu atliktų kankinimo veiksmų žiaurumą, kad juos greičiau būtų galima vertinti ne kaip savitikslis, bet kaip irgi daromus turint tikslą sunaikinti. Kita vertus, kankinimo veika problematiška tuo, kad ją labai sunku atskirti nuo fizinio ar psichinio žalojimo veikos, nes galima teigti, kad beveik visais atvejais žalojant žmones jie kartu yra ir kankinami, ir atvirkščiai – kankinant žmogų jam dažniausiai yra padaromas atitinkamas sužalojimas.

Darbe jau buvo minėta, kad baudžiamąją atsakomybę pagal BK 99 str. užtraukia žmonių, priklausančių tam tikrai grupei, žudymo, kankinimo, žalojimo, protinio vystimosi trikdyimo, deportavimo, kitokio sudarymo tokių gyvenimo sąlygų, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, gimstamumo ribojimo ar prievartinio jų vaikus perdavimo kitoms grupėms, t.y. bet kurios iš alternatyvių šio straipsnyje dispozicijoje įtvirtintų veikų organizavimas, vadovavimas ar dalyvavimas joje. Genocidas laikomas baigtu nusikaltimu, padarius bent vieną iš minėtų veikų. Šios veikos yra tokios pavojingos pačios savaime, kad yra baustinos neatsižvelgiant į tai, ar atsirado kokie nors padariniai, ar neatsirado. Tokios nuomonės laikomasi ir Lietuvos teismų praktikoje: „Iš šio straipsnio dispozicijos aprašymo matyti, kad genocidas yra baigta veika, kai kaltininkas organizavo, vadovavo ar dalyvavo žudant nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei priklausančius asmenis, siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį minėtoms grupėms priklausančius žmones, juos kankinant, žalojant, trikdant jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kurios nulėmė visų jų ar dalies žūtį. Taip pat iš straipsnio dispozicijos aiškiai matyti, kad, veiką kvalifikuojant pagal BK 99 straipsnį, pakanka nustatyti ir įrodyti, jog kaltininkas aprašytais tikslais ir motyvais padarė bent vieną veiką, t. y. organizavo tokius veiksmus, jiems vadovavo ar dalyvavo juos atliekant.“¹³⁴ Apeliacinis teismas minėtoje byloje taip pat nurodė, kad „BK 99 straipsnio dispozicijoje nurodomi objektyvieji šios nusikalstamos veikos požymiai (organizavimas, vadovavimas ar dalyvavimas). Todėl

¹³³ Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

¹³⁴ 2009-01-09 Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-21/2009.

*kaltininko bet koks dalyvavimas tokių veiksmų padaryme yra vertinamas kaip bendravykdytojo, o ne kaip padėjėjo*¹³⁵.

4. Genocido subjektyvieji požymiai

4.1. Bendra charakteristika

Pagal Lietuvos baudžiamosios teisės doktriną nusikalstamos veikos subjektyvieji požymiai apibūdina vidinę žmogaus elgesio dalį, jo sąmonėje vykstančius psichikos procesus, susijusius su daroma nusikalstama veika. Tradiciškai išskiriami trys subjektyviosios pusės požymiai – kaltė, motyvas ir tikslas. Kaltė išreiškia asmens psichinį santykį su veika ir jos padariniais, ir visais atvejais yra būtinas nusikalstamos veikos sudėties požymis. Tuo tarpu motyvas (asmens įsisamoninti veiksniai, kurie nulemia jo pasiryžimą daryti nusikalstamą veiką) ir/arba tikslas (asmens siekiamas rezultatas), kaip privalomi sudėties požymiai, būdingi tik kai kurioms nusikalstamoms veikoms.

Genocido, kaip tarptautinio nusikaltimo subjektyviosios pusės požymių apibrėžimas yra pakankamai problematiškas. Priklausomai nuo teisinės sistemos bei vyraujančios baudžiamosios teisės doktrinos, skirtingose valstybėse subjektyvioji nusikalstamos veikos pusė suprantama nevienodai. Tarptautinį teisinį genocido apibrėžimą suformulavo, jį tarptautiniuose dokumentuose, teismų sprendimuose bei moksliniuose darbuose interpretavo ir interpretuoja žmonės iš įvairių valstybių, atėję iš skirtingo teisinio konteksto.

Kaip yra nurodžiusi TTK, atskiros genocido nusikalstamos veikos pačia savo prigimtimi yra sąmoningi, tyčiniai ar valingi veiksmai, kurių asmuo paprastai negali padaryti nesuvokdamas, kad jie greičiausiai sukels atitinkamas pasekmes. Tai ne tokia rūšis veikų, kurios galėtų įvykti atsitiktinai arba net kaip neatsargumo rezultatas¹³⁶. Tačiau, kad asmeniui galėtų būti inkriminuojamas genocido nusikaltimas, nepakanka, kad jis būtų padarytas tyčia. Privalomas yra ir kitas požymis, o būtent – asmuo turi turėti specialų tikslą, t.y. visiškai ar iš dalies sunaikinti tam tikrais požymiais apibrėžtą grupę žmonių. Tikslas reikalavimas nulemia, kad genocido nusikaltimas gali būti padaromas tik tiesiogine tyčia, t.y. asmuo suvokė, kad savo veiksmais kelia grėsmę tam tikros žmonių grupės egzistencijai, ir tokių padarinių sąmoningai siekė.

---

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ *Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind*, Commentary to art. 17 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-29] prieiga per internetą: <untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/English/commentaries/7_4_1996.pdf> [Žiūrėta 2011-01-29]

4.2. Tikslas

Su didžiausiomis problemomis susiduriama svarstant tikslo sunaikinti visą ar iš dalies grupę reikalavimą. Iškart kyla klausimas, ar kaltininko pastangos turi būti nukreiptos būtent į grupės sunaikinimą, ar pakanka, kad jis, tyčia darydamas vieną ar kelias genocido veikas, pasiekia tokį rezultatą. Neaiškumų atsiranda ir kai susiduriama su įsakymo vykdymu (kas itin dažnai būdinga genocidui), nes tokiu atveju tikėtina, kad vykdytojai tikslo sunaikinti grupę gali ir neturėti. Be to, genocido nusikaltime dažniausiai dalyvauja didelis skaičius žmonių. Sunku būtų tikėtis, kad visi iki vieno šių asmenų veiks turėdami konkretų tikslą sunaikinti grupę. Diskutuotini ir atskiri genocido tikslo aspektai: kaip reikėtų suvokti kaltininko tikslą sunaikinti grupę „visiškai ar iš dalies“, kokio sunaikinimo kaltininkas siekia, ką reiškia frazė „sunaikinti grupę <...> kaip tokią“.

Genocido tikslas apibūdinamas kaip šio nusikaltimo esmę išreiškiantis požymis: „genocido nusikaltimas yra unikalus dėl elemento *dolus specialis* (specialus tikslas), kuris kelia reikalavimą, kad nusikaltimas būtų padarytas su tikslu „sunaikinti visą ar iš dalies nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę, kaip tokią“. <...> dėl to genocidas yra pats sunkiausias nusikaltimas¹³⁷“.

Tradiciškai genocido tikslo reikalavimas interpretuojamas kaip aiškus kaltininko siekis sunaikinti grupę. Pvz. Darfuro tyrimo komisija taip apibrėžė tikslą: „tai yra kvalifikuotas nusikalstamas ketinimas, arba *dolus specialis*: jis reiškia, kad kaltininkas sąmoningai norėjo, kad jo padarytų draudžiamų veikų rezultatas būtų visiškas ar dalinis grupės, kaip tokios, sunaikinimas, ir žinojo, kad jo veikos visiškai ar iš dalies sunaikins grupę, kaip tokią¹³⁸“. *Akayesu* sprendime teismas apibrėžė pačią „specialaus tikslo“ sąvoką: „specialus tikslas <...> yra būtinas tam tikrų nusikaltimų elementas ir reikalauja nustatymo, kad kaltininkas turėjo aiškų tikslą įvykdyti nusikaltimą, kuriuo yra kaltinamas. Pagal tokią reikšmę specialus tikslas yra esminis tyčinio nusikaltimo elementas, kuris yra apibūdinamas kaip psichologinis santykis tarp fizinio rezultato ir psichinės kaltininko būsenos¹³⁹“. Genocido atveju tas fizinis

¹³⁷ 1998-09-04 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Kambanda*, ICTR 97-23-S. para.16.

¹³⁸ Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary General. Pursuant to SC Res. 1564, 18 September 2004, Annex to Letter dated 31 January 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/2005/60, 1 February 2005, x 491

¹³⁹ 1998-09-02 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T, para. 518.

rezultatas yra grupės visiškas ar dalinis sunaikinimas. Tačiau nėra būtina, kad šis rezultatas realiai atsirastų – jis gali egzistuoti tik kaltininko sąmonėje.

Pagal genocido definiciją, kaltininkas nebūtinai turi siekti visos grupės sunaikinimo, t.y. jo tikslas gali būti sunaikinti tik dalį grupės. Tokia nuostata yra visiškai suprantama, nes priešingu atveju genocido koncepciją būtų labai sunku pritaikyti praktikoje. Kaltininko tikslas turi būti realus – todėl išskyrus išimtinius atvejus (jei grupė sąlyginai maža ir egzistuoja tik konkrečioje teritorijoje), akivaizdu, kad absoliučioje daugumoje situacijų kaltininkas gali tikėtis sunaikinti tik dalį grupės.

Kyla klausimas, kokią grupės dalį turi siekti sunaikinti asmuo, kad jo veika būtų vertinama kaip genocidas. Tarptautiniuose dokumentuose ši nuostata nėra detalizuojama, todėl aiškinant lingvistiškai, atrodo, kad kaltininkas gali siekti sunaikinti ir vos kelis asmenis, nes vertinant formaliai, jie irgi sudaro „dalį grupės“. Žinoma, tokia interpretacija nėra teisinga. *Kayishema and Ruzindana* byloje Ruandos tribunolas tikslą sunaikinti grupę iš dalies apibrėžė kaip siekį sunaikinti „ženklų skaičių asmenų, kurie yra grupės dalis“¹⁴⁰. Panašiai šį kriterijų apibūdino ir TTK: „turi būti ketinimas sunaikinti grupę kaip tokią, t.y. kaip atskirą ir individualų vienetą, o ne keletą asmenų dėl jų priklausymo tam tikrai grupei. Nors nebūtinai turi būti siekiama sunaikinti kiekvieną atitinkamos grupės narį <...> sunaikinimo tikslas turi būti nukreiptas mažiausiai prieš svarbią grupės dalį.“¹⁴¹ Tačiau problema vis dar lieka neišspręsta, nes nėra aišku, kokia grupės dalis galėtų būti vertinama kaip „ženkli“ ar „svarbi“. *Prosecutor v Krstic* byloje Jugoslavijos tribunolas išskyrė du kriterijus, kuriais remiantis gali būti nustatinėjamas grupės dalies atitikimas keliamamam „ženklumo“ reikalavimui: pirma, tribunolas nurodė grupės dalies, prieš kurią nukreipta veika, narių skaičių. Tribunolas pabrėžė, kad tokį skaičių reikia vertinti ne tik kaip absoliutų dydį, bet ir atsižvelgiant į apskritai visos grupės žmonių skaičių. Antrasis kriterijus pagal tribunolą yra tam tikrų grupės narių užimama išskirtinė padėtis. Manoma, kad grupės vadovų, idėjinių lyderių fizinis sunaikinimas nulemia ir pačios grupės ar jos dalies sunaikinimą.

Jelusic byloje Jugoslavijos tribunolas išreiškė nuomonę, kad genocido tikslas gali pasireikšti dviem formomis: tikslu sunaikinti didelį grupės narių skaičių, arba ketinimu

---

¹⁴⁰ 1999-05-21 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana, ICTR-95-1-T, para. 96

¹⁴¹ *Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind*, Commentary to art. 17 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-29] prieiga per internetą: <untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/English/commentaries/7_4_1996.pdf> [Žiūrėta 2011-01-29]

vykdyti labiau atrankinio pobūdžio naikinimą, veiksmus nukreipiant tik prieš tam tikrus grupės narius, dėl poveikio, kurį šių asmenų dingimas turės grupės, kaip tokios, išlikimui¹⁴².

Akayesu byloje Ruandos Tribunolas pateikė pavyzdinį aplinkybių, kurių egzistavimas gali rodyti genocido tikslo buvimą, sąrašą:

- Iš anksto apgalvotas ar sistemingas veiksmų nukreipimas būtent prieš grupės narius, neįtraukiant kitų grupių narių;
- Bendros politinės doktrinos, kuria vadovaujasi kaltininkai, egzistavimas;
- Diskriminacinio ir destruktivaus pobūdžio veiksmų pasikartojimas;
- Pasisakymai ar planai ruošiant pagrindą masiniam žudymui¹⁴³.

Kayishema and Ruzindana byloje prie išvardytų aplinkybių teismas dar priskyre ir šiuos faktorius:

- Aukų (grupės narių) skaičius;
- Užgaulios kalbos vartojimas grupės narių atžvilgiu;
- Naudotų ginklų pobūdis ir sukeltų fizinių sužalojimų apimtis;
- Metodiškas planavimo būdas;
- Sistemingas žudymų pobūdis¹⁴⁴.

Pvz. Jau minėtoje *Akayesu* byloje tribunolas teigė, jog galima daryti išvadą kaltinamąjį turėjus tikslą sunaikinti grupę, remiantis *inter alia* kaltinamojo veiksmais ir pareiškimais, arba atsižvelgiant į bendrą kontekstą, kuriame sistemingai buvo vykdomos kitos prieš tą pačią grupę nukreiptos veikos, nepaisant to, ar veikas vykdė pats kaltinamasis, ar netgi kiti vykdytojai¹⁴⁵.

Kayishema and Ruzindana byloje Ruandos Tribunolas nurodė, kad genocido tikslas turi būti suformuotas prieš atliekant atskiras veikas, tačiau tai nereiškia, kad pačių veikų atžvilgiu iš anksto apgalvota tyčia yra būtina¹⁴⁶.

---

¹⁴² 1999-12-14 Jugoslavijos tribunolo sprendimas *Prosecutor v. Jelusic byloje*, IT-95-10-T, para. 82

¹⁴³ 1998-09-02 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T, para.523-524.

¹⁴⁴ 1999-05-21 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana*, ICTR-95-1-T, para. 93.

¹⁴⁵ 1998-09-02 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T, para. 728.

¹⁴⁶ 1999-05-21 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana*, ICTR-95-1-T, para. 91.

5. Subjektas

Baudžiamosios teisės teorijoje nusikalstamos veikos subjektas apibrėžiamas kaip sulaukęs įstatyme nustatyto amžiaus ir pakaltinamas fizinis asmuo, kuris savo veiksmais realizuoja nusikalstamos veikos sudėtį. BK įtvirtina ir juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, bet ji yra galima tik tam tikrais konkrečiais nurodytais atvejais.

Konvencijos dėl genocido 4 str. numato, kad „baudžiami asmenys, padarę genocido nusikaltimą ar kurią nors kitą iš išvardytų veikų, nesvarbu, ar jie yra pagal konstituciją atsakingi valstybės vadovai, pareigūnai, ar privatūs asmenys. Kaip nurodo Johan D. van der Vyver, nors pati teisinė sąvoka „asmenys“ apima ir fizinius, ir juridinius asmenis, tiesiogiai pateikti minėti asmenų, kurie gali būti baudžiami, pavyzdžiai, reiškia, kad kaltinamaisiais pagal Konvenciją dėl genocido gali būti tik fiziniai asmenys, o juridiniai asmenys sąmoningai neįtraukti¹⁴⁷. Taigi baudžiamosios teisės prasme genocido subjektu gali būti tik fizinis asmuo.

Kaip jau buvo minėta, tarptautiniuose dokumentuose nurodoma, kad už genocidą ir kitas susijusias veikas gali būti baudžiami ir „remiantis konstitucija atsakingi vadovai, ir pareigūnai, ir privatūs asmenys“. Vis dėlto, kartais yra teigiama, kad genocido subjektas yra specialusis, t.y. be bendrųjų požymių, turi pasižymėti tam tikromis savybėmis ar turėti tam tikrą statusą. Pvz. J.Žilinskas nurodo, kad nusikaltimai žmoniškumui (taigi ir genocidas, nes autorius šiuos nusikaltimus nagrinėja kartu) gali būti padaryti tik asmens, esančio valstybės ar valstybinio tipo organizacijos juridiniu arba faktiniu atstovu, t.y. asmens, susijusio su valstybe ar valstybinio tipo organizacija ir savo veika realizuojančiu ne tik asmeninius, bet ir valstybės ar organizacijos politiką bei tikslus¹⁴⁸. Ši pozicija teisinga tuo atžvilgiu, kad atspindi faktą, jog genocidas savo pobūdžiu yra toks nusikaltimas, kurio praktiškai neįmanoma padaryti be valstybės pagalbos ar bent jau pritarimo. Iš tiesų, istorijoje būtų sunku rasti pavyzdžių, kad genocidą vykdytų asmenys, neturintys jokio ryšio su valstybine valdžia. Nors *Jelisić* byloje Jugoslavijos tribunolas nurodė, kad organizacijos ar santvarkos, tarnaujančios genocido tikslui buvimas nėra teisinis šio nusikaltimo bruožas, ir dėl to

---

¹⁴⁷ VAN DER VYVER, Johan. Prosecution and Punishment of the Crime of Genocide. *Fordham International Law Journal*, Volume 23, Issue 2, 1999, p.290.

¹⁴⁸ ŽILINSKAS J. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p.73.

neatmetama galimybė, kad gali egzistuoti „vienišas asmuo, siekiantis sunaikinti grupę kaip tokią¹⁴⁹“, realybėje toks scenarijus sunkiai įsivaizduojamas. Galima būtų teigti, kad genocido subjekto apibrėžimas specialiais požymiais, kaip suponuojantis valstybės dalyvavimą ar bent pritarimą, padėtų užtikrinti, kad būtų atribotas „tikrasis“ genocidas ir atvejai, formaliai atitinkantys nusikaltimo apibrėžimą, bet kurių akivaizdžiai negalima būtų pavadinti genocidu (pvz. Situacija, kai nekęsdamas tam tikros žmonių grupės ir trokšdamas jos sunaikinimo, bet neturėdamas jokių realių galimybių tą pasiekti, pavienis asmuo nužudo vieną ar kelis tos grupės tos narius). Tačiau tokią funkciją atlieka genocido tikslo elementas – kaip jau buvo minėta, tikslas turi būti realistiškas, ir reikalauja daugiau nei tuščios vilties¹⁵⁰. Be to, tikimybė, kad genocido nusikaltimą gali padaryti asmuo ar asmenys, net ir neturintys realios įtakos valstybėje, visada išlieka. Kaip pastebi J. Prapiestis, šiuolaikiniame pasaulyje genocido subjekto apibrėžimas tik asmenimis, kurie yra valstybių vadovai ar aukšti pareigūnai, aiškiai yra per siauras¹⁵¹. Turint galvoje dabartinį žmonijos išsivystymo lygį, platesniam subjektų ratui atsiranda techninės galimybės vykdyti masinį žmonių naikinimą – „bet kuris ginklas ar ginkluotė gali atsirasti įvairių politinių organizacijų, religinių sektų, nusikalstamų susivienijimų ar net atskirų asmenų dispozicijoje¹⁵²“. Taigi jei ankstesniais laikais genocido subjekto apibrėžimas, kaip specialaus, dar būtų buvęs nors kiek pateisinamas remiantis praktika, dabar tam nėra jokio pagrindo. Be to, jau kaip buvo minėta, ir egzistuojanti teisė nekelia subjektui kokių nors specialių reikalavimų. Genocido subjekto, kaip specialaus, apibrėžimas reikštų ne tik nepagrįstą minėtų teisės normų apimties susiaurinimą, bet, galima manyti, prieštarautų ir pagrindiniam šioms normoms keliamam tikslui – t.y. genocido nusikaltimo prevencijai ir nubaudimui už jį. Apskritai, yra teigiama, kad asmenų atsakomybės diferencijavimas pagal jų santykį su valstybe neatitinka lygybės principo: „Jeigu pagal tarptautinę teisę asmenims, veikiantiems remiantis oficialiais įgaliojimais, tenka pareiga laikytis nustatytų reikalavimų, nėra jokios teisėtos priežasties, kad jų taip pat nesilaikytų asmeniškai veikiantys žmonės. Jei tarptautinė teisinė tvarka yra teisės viršenybe

---

¹⁴⁹ 1999-12-14 Jugoslavijos tribunolo sprendimas *Prosecutor v. Jelisc byloje*, IT-95-10-T, para. 100.

¹⁵⁰ KREß, Claus. The Crime of Genocide under International Law. *International Criminal Law Review* 6, 2006, p. 461–502, p. 472.

¹⁵¹ ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmą knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.56.

¹⁵² *Ibid.*

pagrįsta sistema, būtina, kad pagarba tai teisei būtų skatinama ją vienodai taikant visų tarptautinės bendruomenės narių atžvilgiu¹⁵³.

Tarptautiniu mastu yra išreikšta nuomonė, kad genocido subjektu gali būti ir asmuo, pats priklausantis grupei, prieš kurią vykdomas genocidas. Jungtinių tautų specialusis pranešėjas Whitaker pažymėjo, kad genocido definicija apima ir tuos atvejus, kai auka ir kaltininkas priklauso tai pačiai grupei¹⁵⁴. JT pranešėjas, apibūdindamas Khmerų Režimo nusikaltimus Kambodžoje, pavadino tokį reiškinį “autogenocidu”¹⁵⁵. Iš pirmo žvilgsnio ši pozicija atrodo paradoksali ir nelabai atitinkanti genocido nusikaltimo esmę. Kaltininko tikslas yra sunaikinti tam tikrą apibrėžtą grupę kaip tokią, todėl nesuprantama, kaip kaltininkas galėtų norėti sunaikinti grupę, kuriai pats priklauso.

---

¹⁵³ Bhattacharyya, Rupa. Establishing a Rule-of-Law International Criminal Justice System, *Texas International Law Journal* 57, 1996 p.57-99 p.93.

¹⁵⁴ 1985-07-02 Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6, para.31

¹⁵⁵ Cituojama pagal 1985-07-02 Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6, para.31

6. Išvados

1. Nuo genocido nusikaltimo saugomų grupių sąrašas yra išsamus. Nors tarptautinių tribunolų praktikoje yra pasitaikę atvejų, kai šį sąrašą bandyta išplėsti, įtraukiant į jį ne tik nacionalines, etnines, rasines ir religines grupes, bet bet kurią grupę, pasižyminčią nuolatinėmis ir pastoviomis charakteristikomis, kurios įgyjamos gimstant, toks vertinimas autorės nuomone yra ydingas. Baudžiamojoje teisėje plečiamasis traktavimas yra negalimas, kaip pažeidžiantis principą *nullum crimen sine lege*. Kita vertus, atsižvelgiant į specifinį genocido nusikaltimo pobūdį toks draudimas nėra absoliutus. Tačiau bet kokiame atveju, interpretuojant atskirus genocido nusikaltimo požymius, turėtų būti vadovojamasi nuostata, kad aiškinimas kuo labiau atitiktų įprastą atitinkamos nuostatos prasmę. Grupių sąrašo išplėtimas įtraukiant papildomas grupes, kai akivaizdžiai nurodytos tik keturios grupės, peržengia tinkamo aiškinimo ribas. Kitas klausimas, ar apskritai išsamus grupių sąrašas, numatantis tik keturias žmonių kategorijas yra pagrįstas. Konvencija dėl genocido buvo priimta atitinkamomis istorinėmis ir politinėmis aplinkybėmis, ir jeigu tuo metu minėtų žmonių grupių priskyrimas prie nukentėjusiųjų nuo genocido atitiko esamą situaciją, dabartiniame pasaulyje dėl to kyla abejonių. Po Konvencijos dėl genocido priėmimo sekę istoriniai įvykiai aiškiai parodė, kad masinis žmonių naikinimas turint tikslą sunaikinti grupę, kurią tie žmonės sudaro, gali būti nukreiptas ir prieš kitokiais požymiais pasižyminčias grupes, ir kad sukeliama pasekmių sunkumu tokie veiksmai visiškai prilygsta „įprastiniam“ genocidui. Todėl dabartines realijas atitiktų saugomų grupių sąrašo išplėtimas, tačiau tai turėtų būti daroma ne aiškinimo būdu, bet keičiant atitinkamas nuostatas. Kita vertus, tarptautinių teisės aktų nuostatų keitimas yra labai sudėtingas ir ilgą laiką trunkantis procesas, be to, teisinė genocido definicija yra nusistovėjusi ir visuotinai pripažįstama. Vis dėlto, manytina, kad grupių sąrašo išplėtimas būtų teigiamas žingsnis, nes būtų užtikrinama kur kas efektyvesnė žmonių grupių apsauga, o tai ir turėtų būti pagrindinis genocido uždraudimu keliamas tikslas.

2. Lietuva be konvencinėje genocido sampratoje numatytų keturių grupių, nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose yra įtvirtinusi ir politinių bei socialinių grupių apsaugą. Nėra vienareikšmiško atsakymo, kaip vertinti tokį reglamentavimą: viena vertus, taip genocido nusikaltimo samprata pritaikoma konkrečiai Lietuvos situacijai,

atitinka besikeičiantį socialinį, politinį, teisinį kontekstą, be to, atsižvelgiant į valstybėms paliktą diskrecijos teisę toks grupių sąrašo išplėtimas tarptautinių teisės aktų nuostatomis bent jau akivaizdžiai neprieštarauja. Kita vertus, aptariama nuostata sudaro kliūčių tarptautinio bendradarbiavimo srityje, be to, neatitinka universalios jurisdikcijos koncepcijos. Pripažįstama, kad genocido atveju taikoma universali jurisdikcija – tai reiškia, kad bet kuri valstybė gali persekioti, teisti ir bausti genocido nusikaltimo padarymu kaltą asmenį, nesvarbu, kokios valstybės teritorijoje šis nusikaltimas padarytas ir kokios valstybės pilietis yra kaltas asmuo. Jei skirtingose valstybėse egzistuoja skirtingos genocido sampratos, taikant minėtą principą be abejonės bus susiduriama su didžiulėmis problemomis.

3. Genocido samprata taip pat apima išsamų sąrašą veikų, kuriomis gali būti padaromas genocido nusikaltimas. Tačiau priešingai nei grupių sąrašo atveju, manytina, kad šis sąrašas nėra taip griežtai apibrėžtas. Kai kurios atskiros veikos apibūdinamos gana bendrais bruožais – pvz., sudarymas tokių gyvenimo sąlygų, kurios suplanuotos sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių tam tikrai grupei. Manytina, kad tokia veika galėtų apimti labai įvairius elgesio variantus. Dėl to veikų sąrašas didesnių problemų nekeltų, ir iš esmės galėtų apimti visas veikas, kurios, daromos pavieniui arba sistemiškai, turi realų potencialą fiziškai sunaikinti visą arba dalį grupės. Be tarptautinėje genocido definicijoje išvardytų veikų, Lietuva papildomai yra įtraukusi kitas dvi veikas – trėmimą ir kankinimą. Teisiškai toks reglamentavimas nėra prasmingas, nes pagal tarptautinių tribunolų praktiką, tokios veikos, jei daromos su tikslu sunaikinti grupę visą ar iš dalies, atitinka genocido sampratą (trėmimas šiuo atveju reikštų atitinkamų gyvenimo sąlygų sudarymą, o kankinimas, priklausomai nuo situacijos – fizinių arba psichinių sužalojimų darymą). Tokia nuostata reikšmę įgyja tik istorine, moraline prasme – kaip minėta, genocidas Lietuvoje visų pirma siejamas su Sovietų Sąjungos vykdytais nusikaltimais, tad šiuo atveju trėmimas ir kankinimas atspindi būtent realius istorinius faktus.

4. Būtina aiškiai atskirti tikslą sunaikinti žmonių grupę ir realų visišką arba dalinį grupės sunaikinimą. Pagal tarptautinę teisinę genocido definiciją, kad galėtų būti inkriminuotas genocido nusikaltimas, pakanka, kad asmuo padarytų vieną iš išvardytų veikų su tikslu sunaikinti grupę arba jos dalį. Remiantis TBT Nusikaltimų elementais, žudymo atveju pakanka net vieno žmogaus mirties, svarbiausia, kad egzistuotų reikiamas tikslas. Kita vertus, esant minimaliam aukų skaičiui bus labai sunku įrodyti kaltininką turėjus tikslą

sunaikinti žmonių grupę visą ar iš dalies. Pats tikslas tradiciškai vertinamas kaip esminis genocido nusikaltimo elementas, atskiriantis jį nuo kitų tarptautinių nusikaltimų ir reiškiantis aiškų kaltininko norą ir siekį sunaikinti grupę. Tačiau vis dažniau išreiškiama nuomonė, kad tokio subjektyviosios pusės elemento reikalavimas yra pernelyg aukštas: kadangi tikslą labai sunku įrodyti, kaltininkas gali teigti, kad veikė neturėdamas tokio tikslo. Kita vertus, pagal tarptautinių tribunolų praktiką, tikslas gali būti „numanomas“, jei egzistuoja tam tikros aplinkybės. Tačiau tokia praktika ne visada pasiteisina, nes atsižvelgiant į nustatytas aplinkybes, galima ir išvada, kad asmuo tikslo neturėjo.

7. Literatūros sąrašas

Teisės aktai:

Tarptautiniai:

1. 1948 m. JT Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-855;
2. Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165;
3. 1984 m. JT Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką elgesį ir baudimą // Valstybės žinios. 2006-07-22, Nr. 80-3141.

Nacionaliniai:

4. 1961-06-26 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, // Valstybės žinios, Nr. 18-147 (su pakeitimais ir papildymais iki 2003-05-01, Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4970). (negaliojantis);
5. 1992-04-09 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ // Valstybės žinios, 1992-05-10, nr. 13–342;
6. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 89-1985;
7. 1998-05-06 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 62(1), 71 straipsniais ir 8(1), 24, 25, 26, 35, 49, 54(1), 89 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, Nr. 42-1140;
8. 2000-09-26 įsakymu Nr. VIII-1968 patvirtintas Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, Nr. 89–2741;
9. Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas // Valstybės žinios. 1997, NR. 12-230.

Specialioji literatūra:

10. ABRAMAVIČIUS, A., BIELIŪNAS, E., DRAKŠIENĖ, A.; et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirma knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000;
11. ARENDT, Hannah. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, revised ed., New York: Penguin Classics;
12. BAUER, Yehuda. *Rethinking the Holocaust*. New Haven, Conn: Yale University Press, 2002;
13. BHATTACHARYYA, Rupa. Establishing a Rule-of-Law International Criminal Justice System, *Texas International Law Journal* 57, 1996 p.57-99 p.93.
14. CASSESE, A. *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2003;
15. CHALK, F.; JONASSOHN, K. *History and Sociology of Genocide : Analyses and Case Studies*. Yale University Press, 1990;
16. CHERKASSKY, Lisa. Genocide: Punishing a Moral Wrong. *International Criminal Law Review*, 2009, p.301–319;

17. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: 1993;
18. DROST, Pieter N., *The Crime of State. Book II: Genocide*. Leyden: A. W. Sythoff, 1959;
19. GREENFIELD, Daniel M. The crime of complicity in Genocide: how the international criminal tribunals for Rwanda and Yugoslavia got it wrong, and why it matters. *The journal of criminal law & criminology*. Vol. 98, No. 3. U.S.A. : Northwestern University, School of Law, 2008, p. 921-952;
20. JONES, Adam. *Genocide. A comprehensive introduction*. London: Routledge: Taylor & Francis Group, 2006;
21. LEMKIN, R., *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington: Carnegie, 1944;
22. LEONAS P. *Teisės enciklopedija*. Vilnius: Pozicija, 1995;
23. LISSON, DAVID. Defining “national group” in the Genocide convention: a case study of Timor-Leste. *Stanford Law Review*. Vol. 60. March, 2008, p.1459-1496;
24. KREß, Claus. The Crime of Genocide under International law. *International criminal law review* 6, 2006, p.461-502;
25. KUNZ, Josef L. The United Nations Convention on Genocide *The American Journal of International Law*, 1949, Vol. 43, No. 4;
26. RIOMERIS M. *Valstybė*. T. 1. Vilnius: Pradai, 1995;
27. ROBINSON, Nehemiah. The Genocide Convention: its origins and interpretation.(International Conference in Commemoration of the Sixtieth Anniversary of the Negotiation of the Genocide Convention). *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2008;
28. ROBINSON, Nehemiah. *The Genocide Convention: A Commentary*. New York: Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, 1960;
29. NIEWYK, Donald L. *The Columbia guide to holocaust*. New York: Columbia University Press, 2000;
30. Piesliakas V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius, 2006;
31. PROVOST, Rene; AKIIAVAN, Payam. *Confronting genocide*. London: Springer, 2011;
32. SCHABAS, William A. *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition*. New York: Cambridge University Press, 2009;
33. PRUSKUS, VALDAS. *Sociologija: teorija ir praktika*. Vilnius, 2003;
34. SHAW, Martin. *What Is Genocide?* Cambridge: Polity, 2007;
35. *Violations of the Laws and Customs of War, Reports of Majority and Dissenting Reports of America and Japanese Members of the Commission of Responsibilities, Conference of Paris*, Oxford: Clarendon Press, 1919;
36. SWEDBERG, Richard. *The Max Weber dictionary: Key Words and Central Concepts*. Stanford: Stanford University Press, 2005;
37. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Gimtinė, 1999;
38. TOTTEN, Samuel; BARTROP, Paul. R. *Dictionary of genocide*. Westport: Greenwood press, 2008;
39. VAN DER VYVER, Johan. Prosecution and Punishment of the Crime of Genocide. *Fordham International Law Journal*, Volume 23, Issue 2, 1999;
40. VERDIRAME, Guglielmo. The Genocide Definition in the Jurisprudence of the ad hoc Tribunals.*The International and Comparative Law Quarterly*, 2000, Vol. 49, No. 3. P.578-598;

41. Žilinskas J. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003;
42. ŽILINSKAS, J. Nusikaltimai žmoniškumui naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 23(15);
43. ŽILINSKAS, J. Broadening the concept of genocide in Lithuania's criminal law and the principle of nullum crimen sine lege. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 4(118), P. 333–348.

Teismų praktika:

Tarptautinių teismų ir tribunolų:

44. 1996-07-08 International Court of Justice Advisory opinion in case *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ Reports 226, para. 70. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>> [žiūrėta 2011-01-25];
45. 1996-12-06 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *The Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda*, ICTR-96-3;
46. 1998-09-02 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T;
47. 1999-05-21 Ruandos Tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana*, ICTR-95-1-T;
48. 1998-09-04 Ruandos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v. Kambanda*, ICTR 97-23-S;
49. 1999-12-14 Jugoslavijos tribunolo sprendimas byloje *the Prosecutor v. Goran Jelisi*, IT-95-10-T;
50. 2003-07-31 Jugoslavijos tribunolo sprendimas byloje *Prosecutor v Stakic*, IT-97-24-T;
51. 2004-04-19 Jugoslavijos tribunolo apeliacinės instancijos sprendimas byloje *Prosecutor v. Krstic*, IT-98-33-A;
52. 2007-02-26 International Court of Justice Judgement in *Case concerning the application of the convention on the Prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*;

Nacionalinių teismų:

53. 2004-12-30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžagavimo ir seksualinio priekabiavimo baudžiamosiose bylose“ // Teismų praktika. 2004, Nr. 22;
54. 2009-01-09 Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1A-21/2009;
55. 2008-01-25 Kauno apygardos teismo nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1-20-401/08;
56. 2005-02-22 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-158/2005.

Elektroniniai dokumentai:

57. 1915 -05-24 *France, Great Britain and Russia Joint Declaration* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html>. [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.];

58. 1920-08-10 *The Peace Treaty of Sèvres* [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_Sèvres> [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.];
59. 1923-07-24 Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, VIII Declaration of amnesty. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.tr/viii_-declaration-of-amnesty.en.mfa> [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.].
60. 1923-07-24 Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne> [žiūrėta 2011 m. sausio 21 d.].
61. 1946-12-11 United Nations General Assembly Resolution 96 (1) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-20]. Prieiga per internetą: <http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.227/current_category.6/affirmation_detail.html> [žiūrėta 2010-11-20];
62. International Military Tribunal *Judgement : The Law Relating to War Crimes and Crimes Against Humanity* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-20]. Prieiga per internetą: <<http://avalon.law.yale.edu/imt/judlawre.asp>> [žiūrėta 2010-11-20];
63. *Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Charter of the International Military Tribunal* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>>. [žiūrėta 2011-02-15];
64. *Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Indictment : Count Three* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://avalon.law.yale.edu/imt/count3.asp>>. [žiūrėta 2011-02-15];
65. 2005-02-01 Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary-General. Pursuant to Security Council resolution 1564 (2004) of 18 September 2004, Annex to U.N. Doc. S/2005/60 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf>. [žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.];
66. Internetinė enciklopedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-11] Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Psichikos_sutrikimas> [žiūrėta 2010-12-11].
67. Mandate, structure and methods of work: Genocide I of the UN Commission of Experts to examine violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia, created by Security Council resolution 780 (1992) of 1992-11-06. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ess.uwe.ac.uk/comexpert/I-II.htmI>> [žiūrėta 2011 m. kovo 5 d.].
68. 2005-01-25 The Report of the International Commission of Inquiry for Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, Geneva;
69. VALENTUKEVIČIUS, R. *Nusikaltimų žmoniškumui tyrimo Lietuvoje problemos.* [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-01] Prieiga per internetą: <<http://www.genocid.lt/Leidyba/5/nusikalt.htm>>. [žiūrėta 2010-12-01].
70. ŽILINSKAS, J. „*Genocidas*“ – *sqvokos traktuotė Lietuvoje ir užsienyje*“. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.genocid.lt/Leidyba/10/justinas.htm>> [žiūrėta 2010-12-01].
71. *Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind*, Commentary to art. 18. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-29] prieiga per internetą:

<untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/English/commentaries/7_4_1996.pdf> [Žiūrėta 2011-01-29]

72. Report of the Commission of Experts Established Pursuant to United Nations Security Council Resolution 780 (1992), 27 May 1994 (S/1994/674);
2002-09-09 Elements of crimes, ICC-ASP/1/3(part II-B) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-04-05] prieiga per internetą: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/9CAEE830-38CF-41D6-AB0B-68E5F9082543/0/Element_of_Crimes_English.pdf>[žiūrėta 2011-04-05]
73. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary General. Pursuant to SC Res. 1564, 18 September 2004, Annex to Letter dated 31 January 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/2005/60, 1 February 2005, x 491;
74. 1985-07-02 Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6, para.31

8. Santrauka

Magistro darbo “Genocido traktuotė tarptautiniuose teisės aktuose ir Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse” tyrimo objektas yra genocido nusikaltimo samprata tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje. Darbas pradamas atskleidžiant šios sampratos susiformavimo ištakas ir raidą abiejose teisinėse sistemose. Siekiant kuo aiškiau ir išsamiau atskleisti genocido koncepciją, tiriami atskiri šios koncepcijos elementai, remiantis baudžiamojoje teisėje nusistovėjusia nusikalstamų veikų sudėčių analizės schema, t.y. išskiriant objektą, objektyviuosius požymius, subjektą ir subjektyviuosius požymius. Magistro darbe nurodomos problemos, kylančios bandant apibrėžti genocido nusikaltimo požymių turinį, ir vertinant tiek oficialių institucijų, tiek doktrinos atstovų pateikiamus galimus atskirų genocido sampratos aspektų aiškinimus, ieškoma teisiniu ir praktiniu požiūriu priimtinausio minėtų problemų sprendimo.

Darbe didelis dėmesys teikiamas genocido sampratos pagal tarptautinę ir nacionalinę teisę lyginamajai analizei. Aiškinamasi, kiek nacionalinėje teisėje įtvirtinta genocido koncepcija atitinka tarptautinę, identifikuojami pagrindiniai šių koncepcijų skirtumai, tiriamos minėtų skirtumų atsiradimo istorinės, teisinės prielaidos ir esama bei galima įtaka baudžiamosios teisės teorijai ir praktikai.

Magistro darbas buvo rašomas remiantis tarptautiniais teisės aktais (Konvencija dėl genocido, Ruandos tribunolo statutas, Jugoslavijos Tribunolo statutas, Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas) bei šiuos teisės aktus aiškinančia tarptautinių tribunolų ir teismų praktika, tarptautinių institucijų tiek privalomais, tiek rekomendacinio pobūdžio dokumentais ir įvairia specialiąja literatūra. Darbe taip pat buvo naudotasi ir Lietuvos Respublikos įstatymais bei nacionalinių teismų sprendimais.

Magistro darbas yra naudingas asmenims, kurie specializuojasi baudžiamosios teisės srityje, teisės studentams, bei žmonėms, apskritai besidomintiems genocido nusikaltimu.

9. Summary

Treatment of Genocide in International Legal Acts and the Criminal Code of the Republic of Lithuania

The subject matter of master thesis „Treatment of Genocide in International Legal Acts and the Criminal Code of the Republic of Lithuania” is the concept of the crime of genocide in national and international law.

The subject matter of master thesis is the concept of the crime of genocide in national and international law. Analysis begins by explaining the origins of this concept and following it’s evolution in both legal systems. In order to give a full and particular account on the notion of the crime of genocide, the concept is examined by splitting it into several different elements, while using the traditional scheme of analysis in Lithuanian criminal law (object, objective side, subject and subjective side are researched separately). Master thesis also points out the problems related to defining the meaning of separate elements of the concept of genocide. By examining and comparing various opinions expressed by official institutions and scientists on these questions, author seeks to find a solution which poses least problems in legal and practical terms.

In master thesis attention is also given to comparative analysis of the concept of genocide in national and international law. Author examines the differences between these concepts and historical, legal and political reasons behind said differences and their present and possible impact to criminal law theory and practice.

Master thesis was written while using international legal documents (Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide, statutes of international criminal tribunals, the Statute of International Criminal Court), international and national case law, Lithuanian legal acts, scientific literature.

In author’s opinion, given analysis is useful to persons, who specialize in criminal law, to law students and generally to everyone interested in the so-called „crime of crimes“ – genocide.